

Diplomatie en « Realpolitik » :

Aspecten van de Belgische politieke en diplomatieke relaties met het Derde Rijk, 1933-1935

door Guido CONVENTS*,

Licentiaat in de moderne geschiedenis.

★

« On peut toujours s'attendre à des indiscretions, peut-être même un jour à une publication. C'est une éventualité qu'on ne doit jamais perdre de vue (...) (1) ».

Wanneer er in België iets over de Belgische relaties met nazi-Duitsland gepubliceerd wordt, dan volgt vaak de kritiek dat de gebeurtenissen van vóór en tijdens de oorlog door de historicus van vandaag met een gekleurde bril bekeken worden. Zo wordt er vaak op gewezen dat in de eerste jaren van Hitlers machtsovername het mensonterend aspect van het nazi-regime voor buitenstaanders zo goed als onbekend was en dat de contacten van Belgen met het nieuw Duits regime in die eerste jaren zeker niet vanuit een « post-factum »-weten mogen benaderd worden (2).

Maar in hoever gaat deze stelling op? Was het mogelijk dat Belgische topdiplomaten en -politici het misdadig en agressief karakter van het nazi-regime niet konden doorzien in die beginperiode?

* Met bijzondere dank aan Johannes Van Zutphen voor het kritisch nalezen van het manuscript.

(1) Archief van het Belgisch Ministerie voor Buitenlandse Zaken (AMBZ), Sécurité 1927-1933, dossier nr. 11 115, brief dd. 21 juni 1934 van het Ministerie voor Buitenlandse Zaken (?) aan de Belgische gezant André de Kerchove de Denterghem te Berlijn.

(2) Bijvoorbeeld Prof. Dr. Jacques Willequet (ULB) « (...) le nazisme a évolué entre 1930 et 1945 ; la doctrine elle-même a pris la forme d'un système initiatique, avec des manifestations d'abord brutales et limitées, pour tendre ensuite vers une horreur bureaucratique et glacée, camouflée derrière des décors en trompe l'œil. Son analyse scientifique ne peut commencer qu'à la libération, puis à partir de 1954 environ. L'épouvantable cohérence n'apparut qu'à posteriori (...) », in het *Mededeelingenblad van de Belgische Vereniging voor Nieuwste Geschiedenis*, juni 1982.

In deze bijdrage wordt dan ook stilgestaan bij wat de Belgische diplomatie in Duitsland tijdens de eerste jaren van het nazi-bewind over dit regime te weten komt en hoe deze gegevens door de Belgische diplomaten geanalyseerd worden. Ook de handelswijze van enkele politici, die met Belgische diplomaten en hun informatie over het nazi-regime, of met het Derde Rijk op één of andere wijze contact hebben gehad, wordt onder de loupe genomen (3). Het betreft hier een onderzoek naar de Duits-Belgische relaties en de rol hierin van bepaalde Belgische officiële en traditionele invloedrijke milieu's. Deze studie situeert zich deels in dezelfde sfeer als het onderzoek van de historicus Dirk Martin naar de rol van de Duitse vijfde kolonne in België tijdens de periode 1936-1940 (4).

Tijdens de onderzochte periode, 1933-1935, kent België drie regeringen : de katholiek-liberale regering van Charles de Broqueville, van 22 oktober 1932 tot 13 november 1934 ; de tweede katholiek-liberale regering van Georges Theunis, van 20 november 1934 tot 19 maart 1935 ; en de eerste driedelige regering van Paul Van Zeeland, van 25 maart 1935 tot 26 mei 1936. In deze regeringen wordt het ministerie voor Buitenlandse Zaken respectievelijk waargenomen door de liberaal Paul Hymans (van 22 oktober 1932 tot 12 juni 1934), door de katholiek Henri Jaspar (van 12 juni tot 20 november 1934), opnieuw door Paul Hymans (van 20 november 1934 tot 19 maart 1935), en tenslotte door de katholiek Paul Van Zeeland (van 25 maart 1935 tot 26 mei 1936).

In de jaren 1933 tot 1935 komen twee gegevens in de Belgische politiek ten overstaan van Duitsland voortdurend naar voren, namelijk het grote belang dat België hecht aan de blijvende demilitarisering van het Rijngebied en de onenigheid in de Belgische regeringen inzake de te voeren internationale politiek. Deze onenigheid draait vooral rond de verhouding met Duitsland en rond de uiteenlopende interpretatie van de *Locarno-Verdragen*. Zo staat bijvoorbeeld de fransgezinde liberale minister voor Defensie Albert Devèze lijnrecht tegenover de gevoerde buitenlandse politiek van Paul Hymans en Henri Jaspar. Op dat ogenblik wordt het Belgisch gezantschap in de Jägerstrasse te Berlijn voornamelijk door Graaf André de Kerchove de Denterghem (1885-1945) waargenomen. De Kerchove heeft dan al een hele carrière achter de rug. Na zijn studie in de rechten begint hij zijn diplomatenloopbaan in 1908 als attaché in

(3) Over de invloed van de sociale geschiedenis op en de analytische aanpak en evolutie in de diplomatieke historiografie, cfr. G. GRAIG, « The Historian and the Study of International Relations », blz. 3 ; in *The American Historical Review*, Washington (februari) 1983.

(4) D. MARTIN, « De Duitse Vijfde Kolonne in België 1936-1940 », blz. 85-116 ; in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, Brussel, 1980.

Japan. Eén van zijn opdrachten vervult hij al vóór de Eerste Wereldoorlog te Berlijn. Na de oorlog wordt hij in 1920 in de Duitse hoofdstad opnieuw als gezant belast met het waarnemen van de Belgisch-Duitse betrekkingen. Een jaar later vraagt de Kerchove hiervan ontlast te worden. Van 1921 tot 1928 neemt hij de functie van gouverneur van Oost-Vlaanderen waar. Voorts is hij tussen 1929 en 1931 liberaal provinciaal senator voor de provincie Oost-Vlaanderen. Van 28 december 1931 tot 5 oktober 1935 wordt de Kerchove Belgisch gezant te Berlijn, hierin bijgestaan door onder meer de militair attaché, generaal Jean Schmit (5).

Deze studie berust voor een groot gedeelte op de bewaarde diplomatieke correspondentie van het Belgisch gezantschap te Berlijn met het Belgisch ministerie voor Buitenlandse Zaken. De correspondentie bevat nauwgezette analyses van de politieke, militaire en economische situatie in Duitsland, die het voor het ministerie voor Buitenlandse Zaken mogelijk moest maken om de reële toestand in Duitsland te onderkennen. Tevens weerspiegelen zich in deze briefwisseling de strekkingen, die in de Belgische regering met betrekking tot de buitenlandse politiek en diplomatie tegenover elkaar staan.

Tenslotte dient er op gewezen dat deze diplomatieke correspondentie, die zich in het archief van het ministerie voor Buitenlandse Zaken te Brussel bevindt, niet zoals deze van vóór de Eerste Wereldoorlog in de handen van de Duitse bezetter en diens propagandadiensten gevallen zijn. Na de Eerste Wereldoorlog hadden de Belgen voorzorgen genomen en bij de Duitse inval in mei 1940 werd het volledig Belgisch diplomatiek archief door de ambtenaren van het ministerie voor Buitenlandse Zaken in mei 1940 in Engeland en een jaar later, in 1941, in Canada in veiligheid gebracht. Zulks gebeurde met reden, want het in handen krijgen van deze documenten vormde één van de belangrijkste militaire doelwitten van de Duitsers, hetgeen het uitzonderlijk belang van de in deze studie aangevande documenten zeker benadrukt (6).

(5) Jean Schmit, Luitenant-generaal (1875-1961). Over de functie van de Belgische militaire attachés, cfr. R. SCHALBROECK, «De rol van de militaire attachés in onze ambassades», blz. 667-689; in *Liber Amicorum prof. Omer De Raeymaeker: Belgisch Buitenlands Beleid en Internationale Betrekkingen*. Leuven, 1978.

(6) «The Nazis trained one special detachment of *Sonderkommando* to obtain diplomatic and other archives of Belgium (...). The Motorcycle detachment dashed into the heart of the city and placed certain offices and buildings under guard until a thorough search could be made. A full day passed before the other troops occupied the Belgian capital. Thus the Belgian (...) archives became one of the first military objectives when the fightings spread to Western Europe(...)»: D. THOMAS, «Belgium. Le service des archives du Ministère des Affaires Etrangères», blz. 23; in D. THOMAS en L. CASE (ed.), *The New Guide to The Diplomatic Archives of Western Europe*. Pennsylvania, 1975.

Hitler tot kanselier benoemd.

« Ainsi que j'ai eu l'honneur de vous le téléphoner hier matin, le maréchal circonvenu par son entourage, notamment son fils, a vaincu l'invincible répugnance qu'il éprouvait à appeler à la tête du Reich, l'ancien peintre en bâtiment autrichien et il s'est décidé à tenter la Grande Expérience. en confiant la Chancellerie à Adolf Hitler. La nomination a eu lieu hier matin, à 11 heures, et elle s'est répandue à Berlin comme une traînée de poudre (7) ».

In zekere zin blijkt uit bovenstaande passage dat de Belgische gezant André de Kerchove de Denterghem niet erg met de nieuwe Duitse kanselier opgetogen is. Toch raadt de Belgische gezant zijn regering terloops aan om niet paniekerig te reageren, hoewel de benoeming van Hitler tot kanselier in de hele politieke en diplomatieke wereld als een donderslag bij heldere hemel is aangekomen. Ook al is Hitler, volgens de Kerchove, een « fougueux tribun » met « ses vues utopiques et dangereuses », hij bevindt zich toch in het gezelschap van bekwame politici, die zowel op internationaal als op economisch en financieel vlak hun sporen verdiend hebben.

Die 31 januari 1933 schetst de Kerchove de politieke situatie in Duitsland als volgt: Hitler heeft het kanselierschap en dank zij zijn luitenanten Wilhelm Frick en Herman Göring kan hij de buitenlandse politiek leiden. Tevens is zeker niet uit het oog te verliezen dat de aanwezigheid van Franz von Papen, als commissaris van het Reich in Pruisen, in feite betekent, dat ook aan de andere politieke partijen een zeker recht op controle op de uitoefening van de staatsmacht in Duitsland wordt verleend. Aan het feit dat de conservatief-monarchist von Papen in 1932 zelf met leger en politie een autoritaire staat heeft willen uitroepen om de NSDAP en de communisten te bestrijden, hetgeen mislukte, gaat de Kerchove evenwel voorbij. De gezant zal evenwel in zijn volgende verslagen herroepen dat andere politieke partijen een controle op het nazi-regime zouden kunnen uitoefenen. Bovendien, aldus de Kerchove, heeft Hitler de belangrijkste regeringsfuncties zoals deze van minister voor Financiën en minister voor Buitenlandse Zaken ongetwijfeld aan andere politieke formaties overgelaten om geen paniek en verwarring in het buitenland te zaaien (8). Voor de Kerchove is het op dat ogenblik

(7) *AMBZ*, Diplomatieke correspondentie van het Belgisch Gezantschap te Berlijn aan het Belgisch Ministerie voor Buitenlandse Zaken te Brussel, rapport 31 januari 1933. Met de zoon van maarschalk Paul von Hindenburg (1847-1934) wordt Oscar von Huldenburg bedoeld.

(8) *AMBZ*, Diplomatieke correspondentie..., rapport 31 januari 1931. Zie ook K. BRACHER, « Das Anfangsstadium der Hitlerschen Aussenpolitik », blz. 70 ; in *Vierteljahrshft für Zeitgeschichte*. Stuttgart, 1957.

duidelijk dat het nieuw regime geen direct dreigend gevaar voor België betekent. Anderzijds stelt hij dat « (...) il convient de ne pas dissimuler le grand danger qui existe dans le profond changement d'orientation que vient de subir la politique allemande. Dès la première minute, la guillotine sèche a commencé à fonctionner, et nous sommes au début d'une série d'exécutions qui vont frapper toutes les branches de l'administration du Reich, remplaçant les fonctionnaires en place par des créatures acquises au régime, qui vient de prendre le pouvoir (9) ».

De spontane en uitbundige feeststemming te Berlijn, die de machtswisseling met zich meebrengt, wordt door een nog nooit geziene fakkeloptocht tot een hoogtepunt gebracht. Deze gebeurtenis heeft een grote indruk op de Kerchove gemaakt. Vooral dan het feit dat deze optocht uit jonge mannen in nazi-uniformen bestaat. Deze manifestatie verleent aan Berlijn een « aspect tragique et menaçant, qui rappelait invinciblement les marches des soldats dans les territoires d'étape à proximité du front », aldus de Belgische gezant in zijn verslag van 31 januari 1933.

De Kerchove ziet deze gebeurtenissen van 30 januari als het inluiden van een nieuw tijdperk. Hitler mag volgens hem zeker niet als zomaar een kanselier beschouwd worden. Volgens de gezant doet met Hitler een nieuw soort regime zijn intrede, « appuyé, non seulement sur la volonté des partis dirigeants, mais sur la masse profonde d'une partie de la population, qui, cette fois-ci, ne se laissera plus guider par des intrigues de coulpirs parlementaires ou par des questions d'opportunité (10) ». Hoewel op dat ogenblik de regimewisseling in Duitsland in volledige legaliteit verloopt, voorziet de Kerchove dat Hitler het daarbij zeker niet zal laten. In datzelfde rapport schrijft hij dat de nieuwe kanselier geen enkel respect heeft voor de grondwet « qu'il est décidé à supprimer à tout prix ». Voor de Kerchove staat het vast dat Hitler zeker zijn politieke ideeën, die in zijn toespraken opduiken, vastbesloten zal proberen te realiseren, als het moet zonder von Papen en de Rijkspresident von Hindenburg. Hitler zal zijn beloften en uitspraken immers moeilijk kunnen vergeten, want elke avond scanderen groepen jongeren deze door de straten te Berlijn, zo eindigt het verslag van de Kerchove aan de minister voor Buitenlandse Zaken Hymans op 31 januari 1933. De Kerchove blijft Hitlers ideeën

(9) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 31 januari 1933. Duitse anti-nazi-functionarissen in het buitenland worden voorzichtig door Hitler aangepakt. Zo is het geval van de Duitse gezant te Brussel, baron Hugo von Lerchenfeld (1871-1944) typisch. Als één van diegenen die Hitlers novemberputch in 1923 heeft verijdeld, vreest hij — zo verklaart hij aan Belgische politici — snel vervangen te worden. Belgische politici en diplomaten verwachten in het voorjaar 1933 eveneens een nazi-gezinde gezant te Brussel. Hitler zal von Lerchenfeld evenwel pas na enkele maanden, zonder veel opzien te baren door graaf Adelman (1877-1935) vervangen: AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 3 april 1933.

(10) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 31 januari 1933.

goed te kennen, omdat hij regelmatig zijn eigen politieke analyses illustreert met wat Hitler in *Mein Kampf* heeft geschreven, althans zo komt het uit rapporten uit 1935 naar voren (11).

Het dreigend karakter dat het nieuwe regime in Duitsland uitstraalt, blijkt eveneens uit de daaropvolgende rapporten van de Kerchove. Bij de besprekingen van de rede, die Hitler bij de ontbinding van het Duitse parlement op 1 februari 1933 heeft uitgesproken, merkt de Kerchove verbaasd op dat alle ministers en parlementsleden deze toespraak « rédigé en style apocalyptique » ondersteunen en de weg tot de open dictatuur voor Hitler zonder meer mogelijk maken (12).

« La dictature ouverte ».

Bij de brand van de Rijksdag op 27 februari 1933 schrijft de Kerchove in zijn verslag aan Brussel onomwonden neer dat de open dictatuur « en quelques semaines (...), a écrasé tous ses adversaires ». Het is voor de Belgische gezant duidelijk dat « l'incendie symbolique du Reichstag a éclairé la fin du régime démocratique en Allemagne et l'avènement d'une puissance au visage redoutable (13) ».

Uit een zeer vertrouwelijk rapport, waarin de Kerchove de situatie na de Rijksdagverkiezingen van 5 maart 1933 bekomentarieert, blijkt dat hij het geweld van die dagen in het Duitse Rijk al inherent acht aan het nieuwe systeem en zijn leiders (14). Hij stelt onverbloemd dat de « Hitlériens » de absolute machts potentaten in het land zijn. De toestand in Duitsland ziet de gezant als volgt : « par la violence des méthodes employées, par la terreur inspirée à la population toute entière, par le mépris total des droits du citoyen, les hitlériens dont les troupes augmentent sans cesse et dont les pelotons de propagande, suivis de jeunes gens en civil. ayant le brassard hitlérien au bras, sillonnent les rues de Berlin en ce moment, ont anéanti toute résistance, et il ne peut plus être question d'une guerre civile. Il est certain que tous les excès dont je

(11) Zulks komt meermaals uit de Kerchoves rapporten aan Brussel tot uiting. Zo licht hij op 22 maart 1935 de Duitse politiek toe aan de hand van citaten uit *Mein Kampf*. Op 24 september 1935 verklaart de Kerchove dat de nazi's volgens *Mein Kampf* de natuurlijke Duitse kolonies niet in Afrika doch in Rusland dienen te situeren, cfr. AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 22 maart en 24 september 1935.

(12) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 2 februari 1933.

(13) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 27 februari 1933.

(14) De Kerchove kan vertrouwelijk schrijven omdat hij het rapport via een diplomaat persoonlijk naar Brussel kan laten brengen. Kortom, « (...) un rapport où je puis, sans crainte d'indiscrétion vous faire part de mes grandes appréhensions au sujet des événements, qui vont se succéder en Allemagne » ; AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 11 maart 1933.

vous ai rendu compte par mes rapports d'hier (...) et aujourd'hui (...), ont été voulus par les dirigeants, et le dernier discours d'hier de Göring, d'un ton particulièrement haineux et menaçant pour les juifs et les étrangers, indique clairement qu'il partage et soutient l'action dans la rue (15) ».

Sedert de brand van de Rijksdag heeft de Kerchove een hevige vervolging bemerkt van de communistische partij, die overigens op 1 maart, vlak na de brand, verboden wordt. Het nieuw Duits regime beschuldigt de communisten immers van deze wandaad. Maar niet alleen voor communistische maar ook voor socialistische opvattingen is er in maart 1933 in het Derde Rijk geen plaats meer. Zulks ervaart niet alleen de Kerchove maar ook ondervinden dit socialistische vakbondsleiders. Het bezoek van de vooraanstaande Belgische vakbondsleider Walter Schevenels op 24 maart 1933 is hier een voorbeeld van. Schevenels, die secretaris-generaal van het *Internationaal Verbond van Vakverenigingen* te Berlijn is en tevens lid is van het *Internationaal Arbeidsbureau* te Genève « vlucht » al bij zijn aankomst te Berlijn naar het Belgisch gezantschap. Hier uit hij zijn angst voor de politieke politie van het nazi-regime. De Belgische gezant laat in zijn rapport van die dag dan ook aan Hymans weten dat « il est à craindre que la police politique d'Hitler ne lui cause de graves ennuis, et, par répercussion au Gouvernement belge lui-même ». Hij vraagt de minister voor Buitenlandse Zaken om er bij Emiel Vandervelde op aan te dringen de zetel van het *Internationaal Verbond van Vakverenigingen* naar een ander land over te brengen, dat niet zo vijandig tegenover het socialisme staat en dat ook minder dictatoriaal dan Duitsland is (16).

Het zijn evenwel de eerste geweldexcessen van het regime ten overstaan van Joden die op de Belgische diplomaten te Berlijn een grote indruk maken. Menig verslag van leden van het Belgisch gezantschap te Berlijn wordt dan ook in de loop van de eerste maanden (en jaren) van het nieuwe regime doorspekt met getuigenissen van de hevige onderdrukking die dit regime tegen allerlei politieke groeperingen en minderheids-groeperingen voert. Vanuit het Belgisch gezantschap wordt op 1 april 1933 gemeld dat de Joodse ondernemingen door de Duitsers geboycot worden en dat het Joodse volk in Duitsland aan een ware terreur blootstaat. Enkele dagen later beschrijft ook Ridder Guy de Schoutheete de Ter- varent, die op dat ogenblik de Kerchove tijdelijk vervangt, de door hem opgemerkte vervolgingen van de Joden in het Derde Rijk. Hij meldt eveneens dat het Belgisch gezantschap en de consulaten in Duitsland massale aanvragen krijgen voor visa van Duitse Joden, die uit Duitsland

(15) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 11 maart 1933.

(16) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 24 maart 1933.

weg willen (17). De Schoutheete de Tervarent rapporteert echter ook dat het precies deze vervolgde Joden zijn, die aan de buitenlandse pers vragen om deze terreurdaden te verzwijgen. Zelfs Joodse kranten schrijven dat « le calme le plus absolu règne dans le pays », aldus het rapport van de diplomaat. In de loop van de maand april 1933 brengt de Schoutheete de Tervarent een bezoek aan een concentratiekamp voor politieke gevangenen te Oranienburg, ten noorden van Berlijn. Dat het hier geen gewone gevangenis is, blijkt enkele dagen later als hij aan Brussel laat weten dat er in enkele dagen tijd duizenden politieke tegenstanders van Hitler erin gevangen gezet worden. Enkele ervan hebben in het vooruitzicht van hun gevangenneming en overbrenging naar dit concentratiekamp onmiddellijk zelfmoord gepleegd (18).

De Belgische minister voor Buitenlandse Zaken Paul Hymans wordt op dat ogenblik ook via andere kanalen over het anti-semitisme in Duitsland ingelicht. Zo heeft hij op 4 april 1933 een gesprek met de Amerikaanse ambassadeur te Brussel, Hugh Gibson, waarin deze laatste hem bericht over de vernieling door nazi's te Berlijn van een privé-ziekenhuis van een Joods dokter (19).

Informatie over concentratiekampen blijft ook na april 1933 regelmatig het ministerie voor Buitenlandse Zaken te Brussel bereiken. Zo licht de Kerchove zelf Brussel uitvoerig in over het ontstaan van en de levensomstandigheden in Duitse concentratiekampen. Op 21 november 1934 brengt hij het relaas over een bezoek dat een lid van de directie van de *Duits-Engelse club* uit Londen aan het concentratiekamp te Brandenburg heeft gebracht. Deze Engelsman stelt er echt erbarmelijke en mensonterende omstandigheden vast. Toen hij vroeg om een Jood te mogen spreken, heeft men voor hem een « exemplaar » laten halen en deze is « natuurlijk » vol lof geweest over de behandeling die hij er krijgt. De Belgische gezant voegt aan dit relaas zelf nog cynisch toe: « Ainsi disparaît encore une légende d'après laquelle le gouvernement hitlérien, mû par des sentiments d'humanité plus grands que ceux des régimes précédents, entendait

(17) Ridder Guy de Schoutheete de Tervarent (1891-1969) is de diplomaat die de Kerchove, die tijdens de maand april 1933 in België verblijft, te Berlijn tijdelijk vervangt: AMBZ, *Diplomatieke correspondentie...*, rapport 3 april en 7 april 1933.

(18) AMBZ, *Diplomatieke correspondentie...*, rapport 25 april 1933. F. Van Kalken, *Paul Hymans, mémoires*, blz. 936. Brussel, 1958.

(19) De Amerikaan Hugh Gibson (1883-1954) verblijft als diplomaat (1914) en als ambassadeur (1927-1933/1933-1937) te Brussel. In 1940 wordt hij directeur van de *Commission for Relief in Belgium*.

Hymans is waarschijnlijk erg gevoelig voor het anti-semitisme in het Derde Rijk omdat hij met de Joodse Thérèse Goldschmidt gehuwd is: F. VAN KALKEN, *op. cit.*, blz. 964-965.

empêcher toute résistance au régime, tout en assurant à ses adversaires une vie aussi normale que possible entre les fils barbelés (20) ».

Tenslotte is het voor de Kerchove al op 2 mei 1933 overduidelijk dat Hitler en zijn medestanders zonder meer als de totale heersers van Duitsland moeten worden beschouwd. Hij analyseert de toestand bondig : « Hitler et ses acolytes sont vainqueurs sur toute la ligne (21) ».

Dat over voornoemde gebeurtenissen in Duitsland zelf niet veel te horen valt, schrijft de gezant eind april 1933 onder meer toe aan het feit dat enkel het nationaal-socialistisch gedachtegoed toegelaten is (22). Uitdrukkelijk wordt ook vermeld dat zelfs buitenlandse kranten, waaronder de Belgische *Le Soir*, *Le Peuple* en *L'Indépendance Belge* verboden zijn. Kort daarop onderzoekt de Kerchove de mogelijkheid om als repressaille de grote Duitse kranten in België te laten verbieden. Enigszins teleurgesteld laat hij minister Hymans op 10 mei 1933 weten dat « cette mesure n'avait pas été jugée réalisable, vu le caractère libéral de notre constitution ». 's Anderendaags beschrijft hij in zijn verslag aan Brussel de vernietiging van « Undeutsche Bücher ». Dit wordt door de diplomatieke wereld te Berlijn als een zware fout van het nazi-regime beschouwd. De Kerchove knoopt er nog de volgende opmerking aan vast : « (...) cette persécution de la pensée, cette intrusion de la politique dans le domaine intellectuel heurte et choque tous nos concepts ».

De eerste directe confrontatie van Belgische diplomaten en politici met nazi-leiders (1933).

Hoewel het eerste officieel contact van de Belgische gezant met het nieuw bewind in Duitsland op 18 mei 1933 plaats vindt, heeft toch een Belgische diplomaat al eerder een persoonlijke ontmoeting met Hitler. Baron Hervé de Gruben is de eerste Belgische diplomaat die met kanselier Hitler in contact treedt (23). Dit gebeurt op 17 maart 1933 tijdens een

(20) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 21 november 1934. Meldingen van concentratiekampen in rapporten van onder meer 1 maart 1935 — hierin worden de aanslagen besproken van de SS en de Gestapo tegen homofielen, pederasten en Joden —, 17 juli, 27 juli, 17 augustus en 16 september 1935.

(21) Let op het woordgebruik van de Kerchove als hij het over de nazi-leiding heeft. Dit woordgebruik zal na zijn audiëntie bij Hitler op 18 mei 1933 veranderen (cfr. *infra*).

(22) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 22 april 1933.

(23) Baron Hervé de Gruben (1894-1967) is van 1927 tot 1934 secretaris op het Belgisch gezantschap te Berlijn. Tevens is hij onder meer vervangend zaakgelastigde te Budapest (in 1930-1932). Enkele malen vervangt hij tussen 1933 en 1935 de Kerchove te Berlijn. In 1937 is hij kabinetchef van Eerste Minister Van Zeeland. Baron de Gruben is wel degelijk specialist in zake het nazi-regime. In juni 1934 laat hij de Kerchove te Berlijn drie studies lezen die het nationaal-socialisme tot onderwerp hebben : *Le National-Socialisme, passage du rêve à la réalité*; *Le National-Socialisme*,

receptie van de Italiaanse ambassadeur voor de nieuwe Duitse machthebbers. Hier heeft de baron gedurende enkele minuten een gesprek met de Führer. Voor hem is Hitler te vergelijken met de leider van de één of andere godsdienstige secte: « Le contact personnel avec Hitler donne l'impression d'un réveur plein de naïveté, sincère et illuminé d'un mystique qui croit fermement à tout, à lui même d'abord, à son destin, au destin de son pays, à ce que lui racontent ses adjoints. Il ne semble avoir aucun sens pratique et critique, ni aucune expérience, ni connaissance positive de la vie sociale et politique. Je le comparais à un prédicateur de quelque secte religieuse-cathare, anabaptiste, iconoclaste, persuadé qu'il est le verbe de Dieu et fulminant contre la corruption du monde en attendant l'avènement du signe du « très haut » sur la terre (...) (24) ». Alle directe medewerkers van de Führer, uitgezonderd Göring (!) zijn voor de Gruben idealisten.

Op 18 mei 1933 maakt graaf de Kerchove de Denterghem als Belgisch gezant zijn eerste opwachting bij Hitler zoals het protocol verlangt om met de nieuwe Duitse kanselier officieel kennis te maken. Het gesprek heeft in een hartelijke sfeer plaats. De Belgische gezant heeft het vooral over de belangrijke economische relaties die er tussen beide landen bestaan en over het feit dat de Belgische regering deze nog wil verbeterd zien. Op politiek vlak beklemtoont de Kerchove dat een militair akkoord tussen België en Frankrijk uit de lucht gegrepen is, zeker nadat de *Locarno-Verdragen* ondertekend zijn. Hitler heeft het tijdens het gesprek voornamelijk over de vredeswil van Duitsland.

Na zijn gesprek met de Führer is de Kerchove ervan overtuigd dat Hitler veel toegankelijker is om grote internationale problemen te behandelen dan de functionarissen van het *Auswärtiges Amt* die ten overstaan van België een duidelijke vijandige houding laten uitschijnen (25). Opvallend is dat de Kerchove vóór de ontmoeting met Hitler nogal in erg negatieve termen over de Führer en diens medewerkers spreekt. Na de persoonlijke contacten met de nazi-leiders is er duidelijk iets in de Kerchoves houding en denken ten overstaan van de persoon Hitler veranderd. Zulks wordt door hem enkele dagen na de ontmoeting met Hitler als volgt verwoord: « Sa modération, sa pondération — et surtout son bon sens — sont prônés par tous ceux qui l'ont approché. Très actif, ne dormant guère, végétarien, anti-alcoolique, chaste par tempérament et par nécessité, il consacre la presque totalité des 24 heures de la journée

générateur de doctrine, de morale et de droit; en *La Révolution Allemande*. De Gruben wil (en mag) deze onder pseudoniem publiceren.

(24) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 17 maart 1933.

(25) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 18 mei 1933.

à l'étude des dossiers et à l'examen des affaires d'Allemagne (26) ». Hitler blijkt dus na een persoonlijk contact voor de Kerchove « salonfähig » te zijn. Hetzelfde gebeurt ook na een persoonlijke ontmoeting van de Kerchove met Goebbels (cfr. infra).

Hoewel de Belgische gezant na zijn ontmoeting met Hitler voor deze laatste een zekere bewondering blijkt te hebben, blijft hij in zijn rapporten nuchter de politieke situatie in het Derde Rijk analyseren. Op 15 juli somt hij, met toelichting, de vele nieuwe wetten op die de vrijheid in het Derde Rijk belemmeren zoals het verbod op alle politieke partijen. Dit laatste houdt in, aldus de Kerchove, dat iedereen, die vijandig tegenover het Duitse regime staat zijn goederen geconfiscieerd ziet en in een concentratiekamp verdwijnt. Op 3 augustus 1933 maakt de Kerchove aan Brussel bekend dat iedereen die in Duitsland zelfs maar ervan verdacht wordt communist te zijn of communistische sympathieën te koesteren, gearresteerd wordt en naar het concentratiekamp te Oranienburg gestuurd wordt. Göring wil zelfs velen van zijn tegenstanders, en zekere « communisten », eenvoudig laten executeren, aldus de gezant (27). Op 11 oktober 1933 merkt de Kerchove op dat de strijd tegen het communisme aan de nazileiders de steun bezorgd heeft van de grote Duitse industriëlen, die bijzonder veel geld in de nationaal-socialistische partiïkas storten; de Kerchove vernoemt hier expliciet de industrieel Fritz Thyssen (28).

Blijkbaar zijn deze maatregelen in Duitsland tegen politieke opposanten ook voor de Kerchove erg « inspirerend », want twee jaar later schrijft hij in zijn rapport van 21 februari 1935 aan Hymans, onder de titel « *Les frontistes belges, les ennemis de la Patrie* », het volgende neer: « Je ne puis m'empêcher d'espérer qu'un jour, on comprendra, en Belgique, la nécessité d'exclure du Parlement et des administrations publiques, ceux dont l'action et les convictions politiques parjurent, automatiquement, le serment de fidélité prêté au Roi et la Constitution et qu'on traitera, comme dans plus d'un pays d'Europe, les communistes et les frontistes comme des ennemis publics, aussi dangereux au point de vue de sécurité générale et des lois de l'état que de vulgaires malfaiteurs ».

Eind september 1933 wordt de Belgische minister voor Buitenlandse Zaken Paul Hymans tijdens zijn verblijf te Genève waar hij vergaderingen van de *Volkenbond* bijwoonde, persoonlijk geconfronteerd met één van

(26) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 27 mei 1933.

(27) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 15 juli 1933.

(28) De groot-industrieel Fritz Thyssen (1873-1961) steunt al in 1923 de NSDAP, waarvan hij lid wordt (1931). Hij ergert zich aan jodenvervolgingen en emigreert (1939). In 1941 wordt hij in Frankrijk door de nazi's gearresteerd en verdwijnt hij tot 1945 in een concentratiekamp.

de nazi-leiders, namelijk Goebbels, en met de politieke repressie in het Derde Rijk. Op 27 september ontmoet hij er in de hall van zijn hotel, de vroegere Duitse staatsman van de centrumpartij Joseph Wirth, die angstig en opgejaagd Hymans voor Hitler waarschuwt. Wirth vraagt directe geldelijke steun voor de Oostenrijkse kanselier Dollfuss, zodat deze een te verwachten nazi-putch in Oostenrijk kan voorkomen. Wirth zelf blijkt zonder enige bron van inkomsten te zijn. Hij verklaart aan Hymans: « Si je rentrais en Allemagne, je serais arrêté ». Over deze ontmoeting schrijft Hymans in zijn gedenkschriften: « Je quittais Wirth très impressionné, tout me frappa dans cette rencontre et cet entretien, le ton résigné du langage et la taille vigoureuse de l'homme, le contraste d'aujourd'hui et d'un passé si récent, le spectacle d'un chef de parti, puissant hier, tout-à-coup réduit à vivre en cachette et d'expédients, le sort de ce catholique du centre, confondu avec les juifs dans une même persécution (...) (29) ». Twee dagen later, op 29 september, heeft Hymans de gelegenheid om tijdens een ontbijt bij de secretaris-generaal van de *Volkenbond* gedurende een twintigtal minuten met Goebbels te praten. De Belgische minister vertelt Goebbels dat hij vol aandacht en bezorgdheid de toestand in Duitsland van nabij volgt. Hierop krijgt hij het antwoord dat Duitsland zich op een nieuwe basis organiseert: in orde en in vrede. Ook vraagt de minister aan Goebbels of deze de Kerchove kent. Goebbels blijkt de Belgische gezant te Berlijn erg goed te kennen en hij is over hem tevreden. Na dit gesprek heeft Hymans de indruk dat hij met een erg charmant man en politicus te maken heeft: « Goebbels s'exprime avec chaleur, avec abondance, avec des sourires, d'une voix profonde, qui sort d'un petit corps chétif, étrié et tout en nerfs, avec un regard de croyant et le désir manifeste d'être gracieux et de plaire. La phrase est rapide, sonore, bien équilibrée (30) ». Toch blijkt Hymans de geruststellende en vredelievende verklaringen van Goebbels niet zomaar te aanvaarden: « On demeure troublé devant les inconnues du régime hitlérien et des hommes qui l'incarnent (31) ».

(29) F. VAN KALKEN, *op. cit.*, blz. 981. Joseph Wirth (1879-1956) is sinds 1914 voor de centrumpartij lid van de Reichstag en van 1918 tot 1930 herhaaldelijk minister (in 1921 zelfs kanselier en in 1930 minister voor Buitenlandse Zaken). Met Hitlers kanselierschap vertrekt hij in (Zwitserse) ballingschap.

(30) F. VAN KALKEN, *op. cit.*, blz. 979.

(31) C. DE VISSCHER en F. VANLANGENHOVE (ed.), *Documents Diplomatiques Belges 1920-1940. (III) La politique de sécurité extérieure ; période 1931-1936*, document nr. 55, blz. 179. Brussel, 1964. Ook geciteerd bij F. VANLANGENHOVE, *L'élaboration de la politique étrangère de la Belgique entre les deux guerres mondiales*, blz. 137 (Académie Royale de Belgique. Mémoires de la classe des Lettres — deuxième série, t. LXV — fascicule 1). Brussel, 1980.

Nieuwe leiders in Duitsland en een nieuwe Duitse politiek tegenover België — 1933.

De nieuwe Duitse kanselier Adolf Hitler doet de politieke relaties tussen Duitsland en België drastisch wijzigen. Vóór Hitlers kanselierschap zijn er tussen Duitsland en België voortdurend wrijvingen geweest onder meer over Eupen-Malmédy, terugbetaling van oorlogsschuld en anti-Belgische agitatie. Begin mei 1933 laat de Kerchove aan minister voor Buitenlandse Zaken Paul Hymans weten dat Hitler goede relaties met België wil. Dit leidt de Kerchove onder meer af uit de houding van de door de nazi's gecontroleerde pers. Deze vermeldt slechts in de marge iets over de anti-Duitse rellen op 1 mei door Belgische socialisten te Brussel, maar grijpt deze incidenten niet aan om België in de Duitse publieke opinie te bekladden. Zulks betekent voor de Kerchove « nettement la volonté du gouvernement de Hitler de ne pas entrer en conflit avec la Belgique, comme j'ai eu l'honneur de vous le signaler à différentes reprises antérieurement (32) ». Ook de anti-nazistische rellen te Luik en het anti-nazistische optreden van een communistisch volksvertegenwoordiger in de Belgische Kamer blijken niet door de Duitse pers aangegrepen te worden om een hetze tegen België te beginnen. Doch wanneer zulke voorvallen zich in Nederland of elders voordoen, leidt dit wel in de Duitse pers tot een hetze tegen die landen : « Il est certain que nous nous trouvons face d'un changement radical d'orientation de la politique allemande à l'égard de la Belgique (33) ».

Tijdens de contacten die de Kerchove in de loop van de maand mei en juni 1933 met de Duitse leiders heeft, beklemtoont hij evenwel zelf ook voortdurend de wil om goede relaties tussen de beide landen tot stand te brengen. Goebbels verklaart tijdens een onderhoud met de Kerchove, op 21 juni, voorstander te zijn van de uitbouw van goede relaties tussen België en Duitsland, zoals die vóór de oorlog bestonden, en van « (...) l'oubli de toutes les différences qui nous séparent depuis 1914 ». Voorts maakt deze Duitse nazi-leider ook indruk op de Belgische gezant, omdat deze schrijft, « (...) l'accueil plein d'amabilité, ainsi que de la liberté de ce petit homme malingre, boiteux, laid, devenu un des plus puissants ministres

(32) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 3 mei 1933. Tijdens de 1 mei rellen te Brussel rukken Belgische socialisten een « nazi-vlag » van het Duits consulaat af en verscheuren deze publiekelijk.

(33) Als half mei 1933 te Luik een hakenkruisvlag door de vakbonden verbrand wordt, dan wordt zulks in Duitsland als een communistische en geen Belgische daad afgedaan. Het feit dat de Duitse pers zich hieromtrent op de vlakte houdt, wijdt de Kerchove aan de drang van de nazi's om met België tot positieve relaties te komen : AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 15 mei 1933.

de l'Allemagne, grâce à l'extraordinaire intelligence qui se lit sur tout les traits d'une clarté lumineuse (34) ».

In de loop van het gesprek bedankt de Kerchove Goebbels die als minister voor Propaganda de Duitse pers controleert, voor het feit dat de Duitse kranten hun haatcampagne tegen België hebben gestaakt, zoals die vóór 5 maart 1933 gevoerd werd. Voorts is de Kerchove vol lof over de goede wil van Duitsland om de politieke relaties met België te verbeteren. De Belgische gezant, en ook de leden van het ministerie voor Buitenlandse Zaken, kennen maar al te goed de grote invloed van de Duitse minister voor Propaganda. Voor bepaalde Belgische politici en diplomaten is Goebbels, als beheerser van de publieke opinie in Duitsland, precies diegene die in Duitsland een positieve houding ten overstaan van België tot stand kan brengen. Volgens de Kerchove is het « (...) très important pour nous que cette opinion (in Duitsland n.v.d.a.) ne soit pas hostile à la Belgique (35) ». Tevens heeft de Belgische gezant via zijn bezoek en via brieven aan Goebbels blijkbaar de actuele problemen steeds zodanig toegelicht dat Goebbels uiterst tevreden is over diens positieve houding ten overstaan van het Derde Rijk. Bij de Belgische en buitenlandse publieke opinie zou zulks niet in goede aarde blijken te vallen.

Op 12 juni 1934 wordt de liberaal Hymans als minister voor Buitenlandse Zaken vervangen door de katholiek Henri Jaspar. Deze kabinetswijziging leidt al na 9 dagen tot een verandering van toon in een aan de Kerchove gerichte brief: « Est-il nécessaire ou même utile de répéter ces déclarations par écrit? J'y vois plus d'inconvénients que d'avantages. Bien des choses que se disent sans danger peuvent plus malaisément s'écrire. En outre, et là est l'écueil le plus grave, malgré le caractère privé donné à cette communication, on peut toujours s'attendre à des indiscretions, peut-être même un jour à une publication. C'est une éventualité que l'on ne doit jamais perdre de vue ». In diezelfde brief wordt de Kerchove er nog duidelijk op gewezen dat « (...) mieux vaut éviter, autant que possible, les déclarations écrites (36) ». Waarschijnlijk betreft het hier een rechtstreeks schrijven, dat als aanhef « Cher André » heeft, van de nieuwe minister Henri Jaspar. Maar ook Baron Pierre Van Zuylen — politiek directeur-generaal op Buitenlandse Zaken —, of Fernand Vanlangenhove — secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken én liberaal — kunnen die brief geschreven hebben (37). Er dient hier opgemerkt dat de

(34) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 21 juni 1933.

(35) *Ibid.*, *idem*.

(36) AMBZ, Sécurité 1927-1933, dossier nr. 11 115, brief 21 juni 1934.

(37) De katholiek Pierre Van Zuylen (baron) (1881-1977) begint al vóór de Eerste Wereldoorlog zijn carrière op buitenlandse ambassades. Als lid van de Belgische delegatie helpt hij te Locarno het *Rijnpact* in 1925 tot stand brengen. In de jaren 30 is hij één van de leidinggevende en invloedrijke functionarissen op het ministerie

Duitse diplomaten op een bepaald ogenblik eveneens opmerken dat de Kerchove met zijn uitspraken inzake de Belgisch-Duitse relaties soms verder gaat dan te Brussel in feite beoogd en gewenst wordt (38).

De Belgische gezant te Berlijn wordt vanuit Buitenlandse Zaken in feite op het hart gedrukt alles te doen om te voorkomen dat de Belgische aanhangers van de Franse buitenlandse politiek aan de gevoerde Belgische buitenlandse politiek, die de verbetering van relaties met Duitsland inhoudt, aanstoot kunnen nemen: « Nos amis français et leurs chauds partisans d'ici ne manqueraient pas de crier à la trahison et de représenter nos explications comme des ouvertures faites à l'Allemagne en vue d'une modification de notre politique (39) ». Ongetwijfeld is er door de dood van koning Albert in februari 1934 een zekere machtsvacuüm ontstaan waarin de op Frankrijk gerichte Belgische politici een overwicht krijgen. Deze zorgen er waarschijnlijk voor dat Hymans, die op dat ogenblik met Engeland — en niet met Frankrijk — over een militair bijstandsakkoord onderhandelt, op 12 juni 1934 in een regeringsherschikking zijn ministerpost verliest (40). Zulks maakt het ongetwijfeld ook begrijpelijk dat, als de Kerchove voor de Duitsers schriftelijk een uitspraak moet doen inzake de Belgisch-Duitse relaties, hem vanuit Brussel aangeraden wordt zo dicht mogelijk bij het officiële regeringsstandpunt aan te leunen, dat tijdens de Kamerrede van 4 maart 1931 door Hymans werd vooropgesteld.

Hoewel de Belgische gezant trouw de pacificatiewil van Duitsland aan de Belgische regering overbrengt en zelf ook meermaals Duitslands handelen

voor Buitenlandse Zaken: eerst als adjunct politiek directeur-generaal en dan als algemeen politiek directeur-generaal. Over deze laatste functie cfr. F. VANLANGENHOVE, *op. cit.*, blz. 161-162.

(38) *Akten zur deutschen Auswärtigen Politik*, Serie C, band IV (ADAP, c, IV) dl. 1, blz. 482, noot 11. Göttingen, 1975.

(39) « (...) *leurs chauds partisans* » (cursivering door de auteur). Hier wordt onder andere minister voor Landsverdediging A. Devèze, de minister voor PTT en sinds de herschikking van de regering de Broqueville ook nog minister voor Justitie François Bovesse, parlamentslid baron René de Dorlodot, en bepaalde belgische militairen bedoeld: cfr. G. PROVOOST, *Vlaanderen en het militair-politieke beleid in België tussen de twee wereldoorlogen*, blz. 142-189, dl. II. Deze fransgezinden dringen in de periode 1933-1935 aan op een concrete Belgisch-Franse samenwerking op militaire vlak. De ministers Hymans en Jaspar en de ambtenaren Fernand Vanlangenhove en Pierre Van Zuylen willen precies deze samenwerking vermijden en zij interpreteren daarom de *Locarno-Verdragen* zó dat België niet alleen met Frankrijk in een Frans-Duitse oorlog zou betrokken geraken, cfr. *supra* ID., *op. cit.*, blz. 16, dl. II.

(40) Cfr. *supra* ID., *op. cit.*, blz. 189-190, dl. II. Jaspar verklaart aan Van Zuylen dat hij de politiek van Hymans verder zal zetten. Eén van Hymans streven in de internationale politiek is een grotere onafhankelijkheid van Frankrijk en het voorstaan van een Engels-Belgisch militair bijstandsakkoord. Hymans is overigens in mei 1934 in Londen om er over het dreigend gevaar van de Duitse herbewapening te spreken. Over zijn verwijdering uit de regering op 12 juni 1934: « Toute l'affaire fut conduite par Broqueville et Devèze »: F. VAN KALKEN, *op. cit.*, blz. 698 en 699.

analyseert als een drang om met België tot een zeer goede verstandhouding te komen, blijkt hij toch deze vaststellingen regelmatig te relativiseren (41). Zo is het voor hem duidelijk dat de Duitse leiders het volk tegen het *Verdrag van Versailles* in 't geweer brengen en dat deze leiders er voortdurend op hameren dat alle Germaanse volkeren binnen één moederland moeten worden verenigd, hetgeen tot onvermijdelijke strubbelingen met de buurlanden van Duitsland zal leiden. Voor de nazi-leiders, aldus de Kerchove op 21 juni 1933 aan Brussel, is vrede belangrijk doch « (...) leurs déclarations cachent la volonté farouche et tenace de reprendre sur la défaite de 1918, par les moyens pacifiques, si c'est possible, par la guerre, au moment où l'Allemagne se sera suffisamment réorganisée militairement, ce jour là, il faut nous attendre à ce que Hitler change de ton, et, circonvenu, par son entourage, déclare à l'Allemagne la nécessité de faire « une guerre sainte » avec la même conviction et probablement la même sincérité qu'il affirme en ce moment la volonté énérgique de l'Allemagne d'éviter la guerre à tout prix (42) ».

Angst voor een nieuwe oorlog, 1933-1935.

Eén van de aspecten die niet uit het oog mogen verloren worden bij de benadering van de relatie tussen België en Duitsland in die eerste maanden van Hitlers kanseliersschap is de angst voor een nieuwe oorlog. Fransgezinde Belgische politici, zoals de Eerste Minister de Broqueville hebben al eind augustus 1933 gemeend hun vrees voor een nieuwe Duitse inval te moeten uiten. Ook de minister voor Landsverdediging Albert Devèze ziet België al door SS-stoottroepen binnen de twee jaar overrompeld worden (43). Koning Albert deelt op dat ogenblik zeker niet deze opvattingen. Tevens wijzen de analyses, die op vraag van de minister voor Buitenlandse Zaken Hymans door de Kerchove en generaal Schmit half september 1933 zijn gemaakt, erop dat in de nabije toekomst geen oorlog vanuit het Derde Rijk te verwachten zou zijn. Op half lange en lange termijn evenwel zou een gewapend conflict onvermijdelijk zijn (44).

(41) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 21 juni 1933. Voortdurend wordt door de nazi's aan de Kerchove duidelijk gemaakt dat zij een normalisering van de diplomatieke betrekkingen, met inbegrip van goede economische relaties, met België willen: AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 29 augustus en 1 september 1933.

(42) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 12 september 1933.

(43) De liberale minister voor Landsverdediging Albert Devèze (1881-1959) ijvert in de periode 1933-1936 om een integrale verdediging van het Belgisch grondgebied op te bouwen. Hij ziet het tegenhouden van een Duitse inval op de grens zelf; hetgeen impliceert dat een tijdige Franse hulp nodig is. Vandaar zijn streven naar een permanente en grondige Frans-Belgische militaire samenwerking.

(44) G. PROVOOST, *op. cit.*, blz. 136, dl. II.

In oktober 1933 verlaat Duitsland evenwel de *Ontwapeningsconferentie* én de *Volkenbond* te Genève. De rapporten van de Kerchove en Schmit wijzen van dan af steeds duidelijker op de sterke herbewapening van Duitsland. Vooral de luchtmacht en de inmiddels zeer sterk gemotoriseerde infanterie worden angstvallig en nauwkeurig gevolgd, want « il semble que notre pays, qui craint particulièrement une attaque brusque motorisée, se doive de suivre avec intérêt le développement du motocyclisme militaire allemand (45) ».

Al op 16 december 1933 wordt op een beperkte ministeriële vergadering onder leiding van koning Albert besloten om het Engels-Italiaans standpunt inzake de Duitse herbewapening (Rome en Londen willen de Duitse bewapeningseisen inwilligen om de Duitse bewapening op de helft van het Franse niveau te brengen) in grote trekken te aanvaarden. Toch laat Hymans tijdens zijn bezoek aan Franse diplomaten en politici op 27 en 28 december duidelijk zijn ongerustheid over het Duitse herbewapeningsgevaar blijken. Voor hem moet daar effectief tegen opgetreden worden: « Il faut arrêter l'Allemagne et l'empêcher de procéder à son réarmement total (46) ». De Franse politicus en diplomaat Joseph Paul-Boncourt meent evenwel dat Duitsland zijn legermacht niet tegen Frankrijk zal keren. Voor Paul-Boncourt — hij is de Franse afgevaardigde in de *Volkenbond* —, lijkt het er veeleer op dat Duitsland zijn wapens nodig heeft om de plannen van de Führer in het Oosten te verwezenlijken.

Zoals de Fransen tonen noch de Italianen (de Duce waant zich immers tegenover Hitler superieur) noch de Engelsen zich ongerust over de nieuwe situatie in Nazi-Duitsland, zelfs niet wanneer de feitelijke sterkte van Duitslands « legermacht » door Hymans op een miljoen man (300.000 man van de Reichswehr en 600.000 man van de para-milities) geraamd wordt. Van een Engels diplomaat krijgt hij eind december 1933 zelfs te horen dat de Duitse herbewapening « (...) ferait sortir l'opinion britannique de sa léthargie ». Hieraan voegt Fernand Vanlangenhove in zijn gedenkgeschriften de volgende woorden aan toe « ce réveil allait encore tarder deux ou trois ans (47) ». Overigens is Eerste Minister de Broqueville zich op dat ogenblik terdege bewust van die Duitse herbewapening, maar gaat voorlopig nog niet over tot een beleidswijziging betreffende de Belgische buitenlandse politiek aangaande Duitsland. Enkele jaren voor-

(45) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 20 september 1933. Over de uittrede van Duitsland uit de Volkenbond (oktober 1933) en de weerslag op de Belgische diplomatie en politiek, cfr. F. VANLANGENHOVE, *op. cit.*, blz. 138.

(46) F. VAN KALKEN, *op. cit.*, blz. 950-951.

(47) Cfr. *supra* ID., *op. cit.*, *idem*. F. VANLANGENHOVE, *op. cit.*, blz. 143.

dien heeft de Belgische Senaat zich immers nog ondubbelzinnig tegen iedere herbewapening van Duitsland uitgesproken (48) »!

In de loop van 1934 en 1935 blijken enkele Franse politici zoals de door Hymans in december 1933 verwittigde Paul-Boncour het gevaar voor de vrede van een herbewapend Duitsland wel degelijk in te zien. Zij roepen in die periode op tot een gewapende actie tegen Nazi-Duitsland. De Franse regering gaat hier evenwel niet op in omdat de Franse soldaten niet tot een dergelijke preventieve actie in staat zouden zijn (49).

Hoewel de voortdurende bewapening van Duitsland een flagrante schending van de internationale verdragen betekent, wil de Broqueville hierdoor niet zomaar in een preventieve Belgisch-Franse oorlog met Duitsland verwickeld raken, zoals hij onomwonden tijdens zijn rede in de Senaat op 6 maart 1934 stelt (50). Minister voor Buitenlandse Zaken Hymans gaat op 7 maart 1934 zelfs verder door te stellen dat zelfs als gewapende nazi-troepen in het Rijngebied gesignaleerd zouden worden, dit zeker niet aangegrepen zal worden om België in een oorlog met Duitsland te brengen (51). Overigens weten op dat ogenblik de Belgische politici ongetwijfeld maar al te goed dat een oorlog met het Derde Rijk, om de overtredingen van het *Verdrag van Versailles* af te straffen, in feite onmogelijk is: Italië heeft door zijn buitenlandse politiek alle geloofwaardigheid bij de andere democratische landen in Europa verloren; Frankrijk kent grote binnenlandse moeilijkheden; Engeland blijkt helemaal niet voorbereid om militair op het Europees continent op te treden en blijft zich achter de *Appeasement-politiek* verschuilen (52). Bovendien

(48) F. VAN KALKEN, *op. cit.*, blz. 956-957. Uit het rapport aan Brussel, opgesteld door baron de Gruben — die de Kerchove tijdelijk vervangt —, blijkt op 3 april 1934 al de herbewapening in Duitsland. De Kerchove zelf heeft ook al op 28 februari 1934 gerapporteerd dat Duitsland over moderne wapens beschikt en deze zelfs uitvoert. Van deze wapens bezorgt hij Brussel zelfs foto's: AMBZ, *Diplomatieke correspondentie...*, rapport — *l'Intensification des fabrications militaires allemandes* — 28 februari en 3 april 1934. G. PROVOOST, *op. cit.*, blz. 150, dl. II.

(49) A. BEAUFRE, 1940: *The Fall of France*, blz. 43. New York, 1968. F. VANLANGENHOVE, *op. cit.*, blz. 138-139. Frankrijk wil zich niet verzoenen met het feit dat Duitsland herbewapent « Elle s'opposait à ce que la violation du *Traité de Versailles* fut légalisée. (...) Le gouvernement français écartait cependant toute idée d'un recours à une guerre préventive », schrijft Vanlangenhove.

(50) Charles de Broqueville (1860-1940) zei zulks met de woorden: « Pour empêcher le réarmement de l'Allemagne, il n'y a d'autre moyen que la guerre immédiate je me refuse, moi, à lancer le pays dans pareille aventure »; Senaatsrede, 6 maart 1934; in *Parlementaire Handelingen*, 1934, blz. 562. C. DE BROCQUEVILLE, « Pourquoi j'ai parlé en mars 1934 », blz. 295; in *Revue Générale*, Brussel, maart 1939.

(51) Hymans: « Il ne serait pas admissible qu'on prit ce prétexte pour nous entraîner dans une guerre », geciteerd in G. PROVOOST, *op. cit.*, blz. 175, dl. II.

(52) « Die Politik des Appeasement war einem Friedensbegriff verpflichtet, der den konkreten Interessenlagen der Nation (Groot-Brittanië, n.v.d.a.) entsprach. Das nationale Interesse am Frieden resultierte aus mehreren Krisenlagen: 1. aus der Krise Grossbritanniens als Wirtschafts- und Militärmacht im Rahmen der allgemeinen Krise des « liberalen Systems »; 2. aus der Krise des Weltreichs und Commonwealths, das sich in einem Wandlungsprozess befand; 3. aus der Krise des internationalen

hebben nazi-diplomaten voortreffelijk hun werk in Engeland gedaan door er een enorme goodwill tegenover het Derde Rijk en een groot wantrouwen tegenover Frankrijk te scheppen. Voor Hymans is het in maart 1934 duidelijk dat als België de idee van een preventieve oorlog samen met Frankrijk maar zonder Groot-Brittannië zou voorstaan, dat België dan zonder meer van de kaart zou worden geveegd omdat « (...) le risque d'une guerre politique, à côté de la France seule, serait repoussé par une grande partie du pays. L'entente avec l'Angleterre a été l'une des règles dominantes de notre politique (53) ». — Overigens op 30 mei 1934, tijdens de *Ontwapeningsconferentie* te Genève, zal het voor België vaststaan dat Groot-Brittannië op een totaal andere wijze dan Frankrijk op de Duitse herbewapening aankijkt, hetgeen « fit éclater au grand jour le désaccord entre les deux Grandes Puissances dont la Belgique considèrait la solidarité comme une condition essentielle de la sécurité (54) » —

Naar aanleiding van de Senaatsrede van Hymans op 7 maart 1934 neemt André de Kerchove zich de vrijheid om Hymans te feliciteren met zijn moedige rede, want « Tout homme qui ne crie pas — qu'Hitler c'est la guerre —, et ne crie pas — A bas l'Allemagne —, — il s'agit de les mettre à raison — en rentrant tranquillement dans ses foyers, est rapidement considéré comme germanophile, ne pouvant que trahir la patrie (55) ». Vandaar ook de problemen en de spanningen te Berlijn tussen de militaire attaché, generaal Jean Schmit, en de Kerchove over de analyse van de situatie in het Rijngebied: « Enfin, le général Schmit revient, une fois de plus, à ses déclarations antérieures, en déclarant que la présence de formations para-militaires laisse toute déclaration de démilitarisation de la zone Rhénane vide de sens. Ainsi que je vous l'ai dit à plusieurs reprises, je considère que cette manière de voir ne correspond pas à la vérité et mes collègues de Locarno partagent mon avis à cet égard. Les formations para-militaires SS, SA, Arbeitsdienst etc... constituent toutes d'excellentes écoles de formation pour le service militaire, mais elles ne constituent en rien une armée camouflée, située dans la zone démilitarisée (...). Il n'est

Systems, das seit der Mandschureikrise 1931 der offenen Anarchie entgegentrieb. (...) Grossbritannien gehörte in der Zwischenkriegszeit zu den Mitgliedern des internationalen Systems, die das System geschaffen hatten, zu einer Bewahrung aber nicht in der Lage und darum auf den Frieden angewiesen waren. Unfähig zur militärischen Intervention in Konfliktzonen (...) ». G. NIEDHART, « Appeasement : Die kritische Antwort auf die Krise des Weltreichs und des internationalen Systems vor dem Zweiten Weltkrieg », blz. 74 en blz. 83 : in *Historische Zeitschrift*. München (band 226), 1978.

(53) G. GRAIG, *Germany, 1866-1945*, blz. 683. Oxford, 1978. Citaat uit F. VANLANGENHOVE, *op. cit.*, blz. 146-147. J. HELMREICH, *Belgium and Europe. A study in small power Diplomacy*, blz. 325. Den Haag, 1976.

(54) F. VANLANGENHOVE, *op. cit.*, blz. 147.

(55) F. VAN KALKEN, *op. cit.*, blz. 964 (rapport van de Kerchove aan Hymans, 17 maart 1934).

pas douteux que, dans plus d'un milieu français, et peut-être même belge, des conclusions comme celles du général Schmit provoqueront de dangereuses confusions (...) (56) ».

Het is begrijpelijk dat een dergelijke instelling van de Kerchove en van een deel van de Belgische regering de nazi-leiders zeer gunstig stemt. Hitler dankt dan ook persoonlijk de Kerchove voor diens houding ten overstaan van Duitsland (57). De Belgische gezant wordt dan ook door Hitler uitgenodigd voor de Rijkspartijdagen te Neurenberg, die in september 1934 doorgaan. Hierover rapporteert hij nadien dat het een fantastische belevenis is geweest. Het jaar voordien is de houding van de Kerchove nog heel anders geweest. Op eigen initiatief heeft de Kerchove toen « geweigerd » om naar deze nazi-bijeenkomst te gaan. Tevens staat de Kerchove in 1933 niet toe dat één van zijn ondergeschikten hem zou vertegenwoordigen. Hij laat dan aan Brussel weten dat aan de Duitse politici, indien deze te Brussel naar de reden van zijn afwezigheid op de partijdagen zouden laten peilen, moet verteld worden dat de Belgische gezant te Berlijn wegens familiale beslommeringen, niet op de meeting aanwezig kan zijn. Overigens komt hier de niet zo erg beste verstandhouding, die er in 1933 nog tussen België en Duitsland heerst aan de oppervlakte, als ook de afwachtende houding van de Kerchove ten overstaan van het nazi-regime (58). Deze schrijft op 4 december 1933 in zijn rapport aan Brussel, waarin het hoofddaccent op de expansie van de Duitse oorlogs-industrie ligt, het volgende neer : « l'Histoire n'aura jamais enregistré un pouvoir aussi autocrate, dictatorial et despotique que celui d'Hitler dans l'Allemagne ». Blijkbaar hindert deze analyse van het nazi-regime de Kerchove het daaropvolgende jaar niet om wel naar de Rijkspartijdagen te Neurenberg te gaan.

Het officieel bezoek van de missie-Holvoet aan Berlijn, mei 1934.

Op 17 februari 1934 verongelukt koning Albert. Leopold III legt op 23 februari de grondwettelijke eed voor de Verenigde Kamers af. Een paar weken later worden enkele honderden diplomatieke missies de wereld ingezonden om de troonsbestijging van Leopold III officieel te notificieren. Deze missies bestaan meestal uit een belangrijke persoonlijkheid, een aristocraat, een zakenman, een militair enz... In de landen die deze missies bezoeken krijgen ze vaak grote en door hen erg begeerde

(56) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 23 mei 1935.

(57) G. PROVOOST, *op. cit.*, blz. 148, dl. II.

(58) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapporten september 1933 en september 1934.

onderscheidingen. Omdat geen eerbewijzen aan missies in Duitsland op dat ogenblik uitgekeerd worden en omdat de betrekkingen tussen België en Duitsland sinds de Eerste Wereldoorlog nog steeds niet genormaliseerd zijn, zou een bezoek aan Berlijn voor vele diplomaten niet zo interessant beschouwd worden, aldus Philippe Lippens (59). Tevens heerst er nog een groot anti-Duits sentiment in de Belgische publieke opinie.

Op 28 mei 1934 vertrekt baron Georges Holvoet als buitengewoon gezant naar Berlijn. Hij wordt vergezeld door generaal Charles de Grox, door graaf Eugène de Hemricourt de Grunne, door graaf Guy de Baillet-Latour en door de 24-jarige Philippe Lippens. Deze laatste kan meegaan, volgens eigen zeggen, omdat er weinig kandidaten voor Berlijn en omdat hij via zijn achteroom Maurice Lippens, persoonlijke contacten heeft met de Duitse jeugd (60).

Wie zijn nu deze officiële Berlijn-reizigers? Baron Georges Holvoet is op dat moment (sinds 1923) gouverneur van Antwerpen (61). Generaal Charles de Grox is een hoge militair in actieve dienst en vertrouweling van Eerste Minister de Broqueville. Hij is van 1927 tot 1933 hoofd van de tweede sectie van de Generale Staf (inlichtingendiensten) geweest en staat als erg fransgezind bekend (62). Graaf Eugène de Hemricourt de Grunne moet als vertegenwoordiger van de Belgische aristocratie gezien worden, maar zoals graaf Guy de Baillet-Latour ook als een zakenman (63). Deze twee laatsten zullen ongetwijfeld ook naar de koloniale aspira-

(59) Telefoongesprek tussen graaf Philippe Lippens (1910*) en dhr. Guido Convents op 10 november 1982 en op 4 juli 1983. Cfr. *infra* noot 73. Lippens wordt voor zijn gevechtsmissies tijdens de 18-daagse veldtocht in de dagorde van de Belgische luchtmacht geciteerd. Na zijn vlucht en terugkeer uit Frankrijk verblijft hij zonder problemen als burger (!) van 1940 tot 1945 op zijn domein te Knokke.

(60) Cfr. *supra* noot 59.

(61) Baron Georges Holvoet (1874-1967) is van 1923 tot 1940, gouverneur van Antwerpen. Zijn zoon Amaury Holvoet (1909*) wordt in 1937 ambassadeeraad te Berlijn.

(62) Charles de Grox (1877-1943) volgt begin 1931 als kolonel (sinds 1928) de tot generaal majoor bevorderde kolonel Nuyten op als kabinetchef voor Landsverdediging, waar de Broqueville van 1926 tot 1931 minister is. Zijn benoeming als hoofd van de tweede sectie van de Generale Staf wordt door de Franse militaire attaché te Brussel op juli 1927 beschreven als « cette dernière nomination est pour nous très heureuse étant donné les sentiments très francophiles dont a fait constamment preuve le colonel de Grox (citaat bij G. PROVOOST, *op. cit.*, blz. 443, dl. I) ».

(63) Eugène de Hemricourt de Grunne (graaf) (1883-1940) stamt uit een politiek invloedrijke adellijke familie. Eén van zijn broers, Guillaume, is grootmeester van het Huis van koningin Elisabeth en een ander broer, Xavier, is in 1936 en 1937 Rexistisch senator. Eugène is in 1934 aandeelhouder van onder meer de *Société des Mines d'étain de Ruanda Burundi* (gelegen in de voormalige Duitse kolonies). Op 25 oktober schrijft Xavier in het artikel « Le comte Eugène de Grunne dernier supporter de M. Van Zeeland (blz. 7) » in *Le Pays Réel*, naar aanleiding van Eugènes afkeer van het Rexisme, dat deze in 1933-1934 een groot bewonderaar van het nazisme is geweest. Xavier: « (...) Il y eut une conférence d'étudiants à Louvain où le Comte Eugène de Grunne se fit remarquer par un plaidoyer en faveur du nazisme, prononcé sous l'égide de MM. Didier (...) ». Over Eugènes bezoek aan

ties van het Derde Rijk gepeild hebben, want beiden hebben zij immers financiële belangen in voormalige Duitse koloniale bezittingen in Afrika zoals Tanganika, Ruanda en Burundi.

Het eerste contact met de nieuwe Duitse leiders wordt gelegd tijdens een ontbijt, dat door de Belgische gezant wordt georganiseerd. Hitler en zijn diplomaten en het voltallig Belgisch gezantschap in Duitsland, met inbegrip van de vice-consuls, zijn met de leden van de missie-Holvoet eveneens aanwezig. Baron Holvoet, die volgens de Kerchove een zeer delicate missie leidt, blijkt door Hitler erg voorkomend behandeld te worden. Hetgeen niet zo verwonderlijk is omdat Holvoet zowel de troepen van de Reichswehr als deze van de SS schouwt en eveneens, bij ontstentenis van een monument van de onbekende soldaat te Berlijn, een krans op het monument van de Duitse gesneuvelden neerlegt. Tevens blijkt deze missie, volgens de Kerchove, bijzonder goed te zijn samengesteld omdat elk lid ervan Duits spreekt en op de één of andere manier met Duitsland of Oostenrijk verbonden is. De genegenheid van het nazi-regime voor de missie-Holvoet komt ook op een andere wijze naar voren. Tijdens de receptie die op het Belgisch gezantschap gegeven wordt, verschijnen voor het eerst eveneens hoge nazi-partij-bonzen, door de Kerchove « Chéfs Hitlériens » genoemd. Deze worden bij dergelijke gelegenheden door het Belgisch gezantschap ook wel uitgenodigd, doch zijn nooit voordien op de uitnodiging ingegaan. Hun komst is volgens de Kerchove enkel mogelijk met de toestemming en op bevel van Hitler. Baron Holvoet wordt dan samen met de Kerchove door Hitler gedurende vijftig minuten ontvangen. Hitler verzekert hen dat Duitsland enkel vredelievende gevoelens tengover België koestert en dat hij helemaal geen interesse voor Eupen-Malmedy heeft. Over de herstelbetalingen en de *Locarno-Verdragen* rept hij evenwel met geen woord. Wel verklaart de Führer onomwonden dat als Frankrijk op Duitsland druk uitoefent, hij in staat is Duitsland onder de wapens te roepen en ook meent hij dat

Berlijn « (...) Il cause avec Hitler et rapporte un beau cadeau : le buste de Frédéric II, qui orne actuellement son salon. Il n'a pas de termes assez élogieux pour exalter le régime naziste (...) ». In 1937 wordt Eugène de Grunne door de Führer op de Rijkspartijdagen te Neurenberg uitgenodigd (*Politisches Archiv Bonn*, Referat Deutschland V, 73/1. Einladungen zum Parteitag, 1937). Hij is evenwel, volgens Philippe Lippens, niet gegaan.

Graaf Guy de Baillet-Latour (1905-1941) is een notoir zakenman, die in 1934 grote belangen in Katanga heeft. Zo is hij onder meer aandeelhouder in de *Union Minière du Haut-Katanga*. Ook in het voormalig Duits koloniaal gebied heeft hij geïnvesteerd zoals onder meer in de *Chemin de fer vicinaux du Congo-Tanganyika concessions*. Tevens speelt hij in de bank Lambert een belangrijke rol. Zijn vader, graaf Henri de Baillet-Latour (1876-1942), die als voorzitter van het *Internationaal Olympisch Comité* in 1936 in Duitsland verblijft, aanvaardt er het erevoorzitterschap van *Freude und Arbeit*. Dit is het internationaal bureau voor vrije tijd en ontspanning, waarvan Goebbels het andere erevoorzitterschap en Robert Ley (1890-1945) het voorzitterschap heeft : in D. MARTIN, *op. cit.*, blz. 95-97.

er een verdrag moet komen, waarin Duitsland met de andere Europese mogendheden gelijkberechtigd wordt.

De missie-Holvoet heeft duidelijk meer betekend dan een louter in kennis brengen van de Duitse regering dat er in België een nieuwe koning op de troon zit. « Il n'est pas douteux que l'Ambassadeur Extraordinaire envoyé par notre Auguste Souverain, a fortement contribué à assainir l'atmosphère politique », aldus de Kerchove over de weerslag van het bezoek op de Belgisch-Duitse relaties (64).

Een « privé-bezoek » van een Belgisch politicus aan Berlijn, oktober 1934.

Eind oktober 1934 bezoekt de liberale minister van Staat Maurice Lippens op eigen houtje Berlijn. Officieel brengt hij een familiebezoek aan zijn neef graaf André de Kerchove de Denterghem (65). Deze laat in zijn rapport met betrekking tot dit bezoek aan Buitenlandse Zaken weten dat hij Lippens, die strikt privé te Berlijn verblijft, bij die gelegenheid met de nieuwe Duitse leiders in contact zal brengen (66). Het bezoek van Lippens aan de nazi-leiders betekent in feite dat deze voor het eerst sinds hun aantreden aan het bewind, met een Belgisch minister contact leggen. Lippens is een Belgische personaliteit van formaat, hetgeen de

(64) Rapport van de bespreking van baron Holvoet met de nazi-leider is integraal opgenomen in C. DE VISSCHER en F. VANLANGENHOVE (ed.), *op. cit.*, document 28 mei 1934. AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 28 mei 1934.

(65) Maurice Lippens (1875-1956) is via zijn moeder Louise de Kerckhove de Denterghem met André de Kerckhove de Denterghem verwant. Als liberaal provincieraadslid van Oost-Vlaanderen verblijft Maurice als politiek gevangene in Duitsland. Na de oorlog is hij vervolgens gouverneur van Oost-Vlaanderen en gouverneur-generaal van Congo. Als senator voor Gent-Eeklo, tussen 1925 en 1936, wordt hij verscheidene malen minister voor onder meer Transport en PTT. Bij de omvorming van de regering de Broqueville verliest Maurice op 13 juli 1934 zijn ministerpost voor Kunsten en Wetenschappen. Op 31 juli 1934 wordt hij tot minister van Staat benoemt. Van 13 november 1934 tot 23 april 1936 is hij Senaatsvoorzitter en in 1936 verkrijgt hij ook de grafelijke titel. Van 1936 tot 1939 is hij gecoöpteerd senator. Lippens speelt een grote rol in de Belgische financiële-koloniale wereld. In 1937 wordt hij als aangewezen voorzitter, lid van de pas opgerichte *Deutsch-Belgische Gesellschaft* (opgericht door Raymond De Becker en met onder andere als lid Pierre Daye).

Op voorstel van het Duits propagandaministerie (PROMI) wordt Maurice Lippens in 1937 als eregast op de Rijkspartijdagen te Neurenberg uitgenodigd. Hetzelfde gebeurt in 1938. Beide malen verschijnt hij evenwel niet te Neurenberg.

In de eerste bezettingsmaanden wil hij als kandidaat formateur een regering onder de leiding van de koning vormen en wil hij de communisten in het Luikse tot « orde » brengen. In 1941 probeert hij onder meer zijn visie op de staatsvorming te verwezenlijken die het parlementair regime zou afschaffen en de koninklijke macht zou vergroten. De liberale vooroorlogs secretaris van Leopold III Jacques Pirenne kenmerkt Lippens in zijn gedenkschriften als « très féru de fascisme » (J. PIRENNE, *Mémoires et Notes Politiques*, blz. 158, Parijs, 1976. Cfr. noot 75.

(66) AMBZ, Voyages des personnalités belges en Allemagne et vice versa, dossier 11292, rapport 26 oktober 1934.

nazi's zeker niet ontgaan is. Hij behoort op dat ogenblik tot één van de invloedrijkste Belgische politieke en financiële kringen: hij heeft dan ook heel wat in zijn mars. Lippens is onder meer raadgever van de *Société Générale*, voorzitter, beheerder en aandeelhouder van grote Belgische niet-koloniale en koloniale ondernemingen zoals de *Compagnie du Congo pour le Commerce et l'Industrie*. Ongetwijfeld zijn Lippens koloniale belangen tijdens dit bezoek niet weg te cijferen en kunnen zij misschien één van de motieven zijn waarom hij de nieuwe Duitse leiders wil ontmoeten. Zijn neef, de Kerchove, besluit immers na hun bezoek aan Göring: « La notion géographique de Göring au point de vue du Centre Africain (car si, par ses questions, il décelait son désir non dissimulé de voir un jour l'Allemagne prendre sa place parmi les puissances colonisatrices en Afrique), son ignorance au sujet du bassin conventionnel du Congo m'a prouvé que les études faites à cet égard étaient encore embryonnaires, et que les prétentions de l'Allemagne étaient loin d'être codifiées (67) ».

Op 25 oktober 1934 wordt Lippens door de Duitse minister voor Propaganda Goebbels, door Hitler en door de minister-president van Pruisen en rijksminister voor Luchtvaart Göring ontvangen. Lippens, die eerst Goebbels ontmoet, wijst er nadrukkelijk op dat zijn bezoek louter privé is. Hij wil over enkele politieke aspecten informatie inwinnen, aangezien krantenberichten hem niet toelaten een duidelijk beeld over bepaalde situaties in het Derde Rijk te verkrijgen. Begrijpelijk dat Lippens hier precies de gevoelige plek van Goebbels raakt. Hij krijgt dan ook van Goebbels een hele tirade over de « negatieve » pers, over de noodzaak deze te controleren en over de valse geruchten, die door buitenlandse persorganen over Duitsland worden verspreid: « Les nouvelles que la presse étrangère répand sur ce qui se passe en Allemagne sont véritablement ridicules (...) ». Goebbels beschouwt het juist als één van zijn taken « (...) à convaincre les étrangers que les horreurs dont on accuse le Régime, sont trop souvent l'œuvre d'imaginaires malveillantes (...) ». In dit verband laat Lippens aan de Kerchove ook weten dat « (...) S'il y avait encore des camps de concentration, Goebbels inviterait à aller les visiter, comme quantité d'étrangers, qui y ont été conduits (...) (68) ». Over de Belgische pers zegt Goebbels dat deze wel dikwijls valse berichten rondstrooit, maar in vergelijking met wat in andere landen geschreven wordt is de Belgische pers niet zo tendentius over Duitsland. Inderdaad

(67) AMEZ, Voyages des personnalités belges..., dossier 11292, rapport 29 oktober 1934.

(68) AMEZ, Voyages des personnalités belges..., dossier 11292, rapport 25 oktober 1934 (het betreft hier het verslag van M. Lippens aan zijn neef graaf André de Kerckhove de Denterghem, gezant te Berlijn).

blijkt dat het felle anti-communisme in het Derde Rijk en het afsluiten van het *Rijksconcordaat* met Rome op 20 juli 1933 bepaalde Belgische kranten eerder de voorkeur doen geven aan Berlijn dan aan Moskou. Het Duitse ministerie voor Propaganda maakt van begin 1933 van de mogelijkheid gebruik om « (...) in der belgischen Presse bestimmte Gedankengänge (...) unter zu bringen (69) ». Lippens kent de situatie in Duitsland evenwel niet alleen uit kranten. In juni 1934, zo schrijft Hymans in zijn gedenkschriften, heeft Lippens voor een gezondheidskuur al in Duitsland verbleven (70).

Goebbels dringt bij Lippens aan op de ontwikkeling van een nauwe economische en intellectuele samenwerking, waarin tevens jongeren van beide landen kunnen worden uitgewisseld. Hoewel Lippens op dat ogenblik afwijst om deel uit te maken van de in oprichting zijnde Belgisch-Duitse handelskamer te Brussel — hij verkiest een volledige vrijheid van handelen —, meent hij dat er goede relaties tussen beide landen tot stand moeten gebracht worden (71). Dat zal ook inderdaad gebeuren. Zo wordt het landgoed van de familie Lippens te Knokke-Zoute de ontmoetingsplaats in 1935 tussen Duitsers, onderwie Otto Abetz en Max Liebe, en jongeren uit andere landen (72). Voor de organisatie van deze ontmoetingen is Philippe Lippens, achterneef van Maurice, verantwoordelijk. Deze organisatorische activiteiten, zijn verwantschap en het feit dat hij lid van de missie-Holvoet is geweest, bezorgt hem, volgens zijn eigen zeggen, de uitnodiging om de Rijkspartijdagen te Neurenberg in september 1937 bij te wonen. Philippe Lippens zal hierop ingaan en van dit massa-spectakel erg onder de indruk raken.

Enkele dagen na het bezoek van Maurice Lippens aan Goebbels wordt een akkoord tussen België en Duitsland te Berlijn gesloten; het « Arrangement entre la Belgique et l'Allemagne concernant l'admission des étrangers

(69) D. MARTIN, « De Belgische Pers en Duitsland, 1936-1940 », blz. 770; in *Tijdschrift voor Diplomatie* (nr. 11). Leuven, 1980.

(70) F. VAN KALKEN, *op. cit.*, blz. 695.

(71) Toch wordt graaf Maurice Lippens naar voren geschoven als kandidaat voorzitter van een nog op te richten Duits-Belgisch Studie Comité (1936) cfr supra noot 65.

(72) Otto Abetz (1903-1958) wordt in 1934 NSDAP-verantwoordelijke van de Rijksjongerenleiding voor Frankrijk. In 1935 is hij één van de belangrijkste « amateur-diplomaten » van de *Dienststelle Ribbentrop* voor Frankrijk en België. Zijn taak: sympathie voor Nazi-Duitsland op wekken. In België doet hij dit onder meer via het mondaine salon van het echtpaar Didier te Brussel en via de familie Lippens te Knokke. Zo heeft hij al vóór de oorlog contact met de Belgische leidende kringen zoals met onder andere P.H. Spaak, H. De Man — die hij al in 1932 in de Sohlbergkreis ontmoet heeft: in O. ABETZ, *Histoire d'une politique Franco-Allemande 1940-1950*, blz. 32. Parijs, 1953. — en de familie Lippens. In 1938 wordt hij voor zijn nazi-Propaganda uit Frankrijk gewezen. Maar in augustus 1940 verschijnt hij te Parijs als Duits ambassadeur. Max Liebe zal tijdens de bezetting in België eveneens een rol spelen.

qui désirent perfectionner leurs connaissances professionnelles ou linguistiques, signé à Berlin, le 30 octobre 1934 ». Op 15 december 1934 wordt dit met een Koninklijk Besluit bekrachtigd. Het is niet duidelijk of het bezoek van Lippens dit akkoord van 30 oktober 1934 al dan niet bespoedigd of zelfs tot stand gebracht heeft, maar het is eveneens niet uitgesloten. Een dergelijke overeenkomst op cultureel vlak tussen België en Duitsland blijkt wel erg belangrijk te zijn. In het verslag van 11 januari 1936 van de Duitse gezantschapsraad aan het *Auswärtiges Amt* wordt gezegd dat de Belgische regering « (...) heute mehr als zuvor an der Erhaltung und an dem Ausbau guter Beziehungen zu Deutschland gelegen sei. (...) Die belgische Regierung würde es begrüßen, wenn Sie durch den Ausbau kultureller Beziehungen zu Deutschland den Verdacht einer antideutschen Tendenz ihrer Politik zerstreuen könne (73) ».

Na de audiëntie bij Goebbels begeeft Lippens zich onmiddellijk naar Hitler. Deze ontvangt hem in tegenwoordigheid van de rijksminister voor Buitenlandse Zaken, Constantin von Neurath (74). In feite heeft Lippens, die goed Duits spreekt, geen « echt » gesprek met de Führer kunnen voeren. Hitler voert praktisch de hele tijd een monoloog, waarin dan clichés als zijn vredeswil, zijn oplossing voor de werkloosheid en zijn economische verwezenlijkingen in Duitsland voortdurend aan de orde komen. Hitler vermijdt daarop op de Belgisch-Duitse problemen in te gaan. « M. Lippens, fidèle à la réserve qu'il s'était imposée d'accord avec moi, s'est borné à échanger quelques vues sur le même thème : nécessité d'une autorité forte », zo bericht de Kerchove aan Henri Jaspar, de minister voor Buitenlandse Zaken op dat ogenblik (75). Overigens is Lippens er onder de indruk van Hitlers persoonlijkheid : « Le discours qu'il me tient pendant une bonne 1/2 heure, est plein de bon sens et respire une conviction profonde. Pendant la 1/2 heure que je l'écoutais et l'observais sans interrompre son soliloque, Hitler ne donne pas du tout l'impression d'homme déséquilibré ou entraîné par la passion (...). Il a l'air calme, assez froid, mais complètement absorbé par sa mission qu'il veut remplir (76) ».

Na de audiëntie bij Goebbels en Hitler laten de Duitsers Maurice Lippens evenwel nog niet gaan. Hij wordt samen met de Kerchove door

(73) ADAP, C, IV (dl. 2), blz. 491.

(74) Van 1932 tot 1938 is C. von Neurath (1873-1938) rijksminister voor Buitenlandse Zaken.

(75) AMBZ, Voyages des personnalités belges..., dossier 11292, rapport 26 oktober 1934. En zie ook het dossier in het Foreign Office-General Correspondance-Belgium (FO 371) dossier 17 252 (1933) : Possibility of Dictatorship in Belgium under leadership of Mr. Lippens.

(76) AMBZ, Voyages des personnalités belges..., dossier 11292, rapport 25 oktober 1934.

Göring uitgenodigd om de zaterdagmiddag op informele en intieme wijze door te brengen op Görings buitenverblijf te Karin-Halle. Voordien heeft de Kerchove er steeds voor gezorgd nooit samen met Lippens bij de nazi-leiders te worden ontvangen, om het bezoek van Lippens aan Berlijn zeker niet een officieel karakter te geven. Over het contact van Lippens met Göring schrijft de Kerchove in zijn rapport aan Henri Jaspar, dat Lippens « (...) a pu toucher les étranges antithèses d'un des hommes qui gouvernent en ce moment l'Allemagne, ce mélange extraordinaire d'intelligence rusée, de cruauté froide et de politique pleine de calcul, avec la bonhomie et la candeur d'un amoureux de la nature et des animaux (77) ». In het rapport van 30 oktober 1934 aan Jaspar laat de Kerchove weten dat zowel Lippens als hijzelf maar al te goed beseffen dat Göring de « (...) tout-puissant maître de Prusse, chef de la police et chef de la police secrète des trois quarts de l'Allemagne (...) » is.

Met Göring wordt uitvoerig over een groot aantal politieke thema's gesproken; over de oorzaken van het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog; de Vlaamse kwestie (« Je me suis parfaitement rendu compte que les Flamands ne désiraient nullement devenir Allemands (Göring) »); het Frans-Belgisch militair akkoord; de Belgische koloniën en de Belgisch-Duitse relaties in het algemeen. Voor de Kerchove is het duidelijk dat de gesprekken met Hermann Göring een overduidelijke uiting zijn van de sympathie en van de uitdrukkelijke wens van de leiding van het Derde Rijk om tot goede betrekkingen met België te komen.

Hoewel het bezoek van Maurice Lippens aan de nazi-leiders strikt geheim gehouden wordt, lekt toch één en ander van zijn bezoek uit. Het is de katholieke Nederlandse krant *De Tijd* die op 24 december 1934, in een artikel over de buitenlandse politiek van België, uitvoerig over het bezoek van Lippens aan Berlijn uitweidt. In dit artikel wordt Lippens als één van de vertrouwenslieden van de jonge koning Leopold beschouwd en als een beslist voorstander van de Belgische zelfstandigheid. Bij zijn terugkeer uit Duitsland zou Lippens, volgens *De Tijd*, zijn ervaringen aan de Koning en aan Buitenlandse Zaken hebben medegedeeld. Het eerste kan niet bevestigd worden, doch het tweede wel! Sommige passages uit dit artikel zijn volgens de Kerchove letterlijk uit zijn rapport aan Buitenlandse Zaken over het gesprek tussen Lippens en Göring overgenomen. Het is Lippens, die de Kerchove over dit lek informeert. De Kerchove situeert de indiscretie in het ministerie voor Buitenlandse Zaken. Hoewel hij het gebeuren als onduldbaar beschouwt, schrijft hij de secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken, Fernand Vanlangenhove, dat « (...) le

(77) AMBZ, *Voyages des personnalités belges...*, dossier 11292, rapport 30 oktober 1934.

mal n'est pas considérable (78) ». Zo zullen de bekend geraakte passages uit het gesprek zeker niet tot wijziging in de Duits-Belgische relaties leiden, aldus de Kerchove. De secretaris-generaal onderzoekt op welke wijze het zeer vertrouwelijk rapport van de Kerchove in de pers is kunnen uitlekken. Op 23 januari 1935 stuurt hij zijn bevindingen van het onderzoek naar de Kerchove. Vanlangenhove wijst hem erop dat het rapport enkel naar de Belgische ambassades te Parijs en te Londen is gestuurd. Om het uitlekken ervan te vermijden heeft Buitenlandse Zaken niet van de gewone postdiensten, maar van de speciale koerierdiensten gebruik gemaakt. Na een grondige vergelijking van het rapport van de Kerchove met het artikel in *De Tijd* besluit de secretaris-generaal dat de uitgelekte informatie van elders moet stammen. Hij laat weten dat een lid van Buitenlandse Zaken hem toevertrouwd heeft dat hij, tijdens enkele informele ontmoetingen, Maurice Lippens uitvoerig en in detail zijn bezoek aan en zijn onderhoud met Göring heeft horen verhalen: « Je vous laisse le soin d'apprécier s'il y a lieu d'établir entre ce fait et l'article du « *Tijd* » un rapprochement », suggereert Vanlangenhove (79).

De openlijke Duitse herbewapening en de geheime nazi-diplomatie, 1935.

Tijdens het jaar 1935 wordt in de berichtgeving vanuit het Belgisch gezantschap te Berlijn aan het ministerie voor Buitenlandse Zaken te Brussel — vanaf 20 maart 1935 is Paul Van Zeeland Eerste Minister en minister voor Buitenlandse Zaken — veel aandacht besteed aan onderwerpen als de Duitse toenadering tot Engeland, de diplomatie van von Ribbentrop, de Jodenvervolgingen, de hernieuwde Duitse belangstelling voor zijn voormalige kolonies en de Duitse herbewapening. Vooral de groei van de Duitse luchtmacht wordt zeer van nabij gevolgd. Tot eind 1936 zit België immers in een erg gevaarlijke positie wat de luchtverdediging betreft. Het Belgisch leger beschikt niet eens over de helft van de nodige vliegtuigen om 300 km grens te beveiligen (80). Begin mei 1935 wordt zelfs door het Belgisch gezantschap gemeld dat er rond 1937-1938 een mogelijke oorlog met Duitsland kan uitbreken: « Ces conclusions ont été discutées dans les milieux militaires belges où on se montre, en ce moment, infiniment plus pessimiste et où on craint une

(78) AMBZ, Voyages des personnalités belges..., dossier 11292, rapport 11 januari 1935.

(79) AMBZ, Voyages des personnalités belges..., dossier 11292, rapport 23 januari 1935.

(80) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapporten 6 mei, 16 juli en 30 juli 1935 [hierin wordt op de verhoogde Duitse luchtbewapening en gemotoriseerde eenheden (NSKK) gewezen]. G. PROVOOST, *op. cit.*, blz. 325 (dl. 2).

attaque brusquée de l'Allemagne sur le front occidental dans le courant de l'année actuelle (...) (81) ».

Sinds 1933 is het voor de Kerchove zonder meer duidelijk dat de kracht van het Duitse leger in de motorisering en in de versnelde en amper te controleren *Luftwaffe* ligt. Voor de Kerchove en Schmit wordt, in tegenstelling tot de opvatting van de Britse en France luchtmachtattaché te Berlijn, de snelle uitbouw van de *Luftwaffe* en gemotoriseerde eenheden eerder door militair-strategische dan door politieke overwegingen bepaald. De Belgische militaire attaché ziet na maart 1935 zijn taak als dermate omvangrijk dat hij aan Brussel de hulp vraagt van een officier die goed van het vliegwezen op de hoogte is (82).

Wat gebeurt er in maart 1935 precies in Duitsland? Op 8 maart 1935 maakt Hitler openlijk bekend dat Duitsland een nieuwe luchtmacht heeft. Enkele dagen later verwerpt hij nog resoluter de militaire beperkingen van het *Verdrag van Versailles*. De Führer laat officieel weten dat het Derde Rijk een legermacht uitbouwt, niet van 100.000 maar van bijna 550.000 man! Het blijkt hier niet om éénmalige en loze verklaringen te gaan. Op 3 mei 1935 bericht de Kerchove aan Van Zeeland dat Göring op een banket aan de buitenlandse pers openlijk verklaart heeft dat Duitsland spoedig over een geduchte luchtmacht zal beschikken. De Kerchove geeft voorts nog aan dat de nazi's op dat ogenblik een 1500 à 1800 vliegtuigen bezitten en geen 3000 à 4000 zoals Göring aan het buitenland verkondigt. De Belgische gezant gaat hier enkele dagen later, in zijn rapport van 6 mei, dieper op in. Hij bemerkt dan dat Göring inderdaad bezig is een moderne luchtvloot uit te bouwen. Hij laat de vliegtuigen over heel het land bouwen en niet in bepaalde goed te lokaliseren fabrieken, zodat niemand precies weet hoeveel gevechts- en bombardementsvliegtuigen Duitsland heeft. Voor de Kerchove is het in ieder geval duidelijk dat de Duitse luchtmacht uiterst modern is en zeker gelijkwaardig is aan de Franse en de luchtmacht van één van zijn bondgenoten samen.

Op 11 mei 1935 heeft de Kerchove te Berlijn een gesprek met de staatssecretaris van het ministerie voor het Rijksvliegwezen in het Derde Rijk, Erhard Milch. Hij stelt Milch op de hoogte van het feit dat de Belgische regering bezorgd is over de Duitse herbewapening en een komende Duitse aanval op Belgisch grondgebied verwacht zoals het in het von Schlieffenplan uitgestippeld is. Milch verklaart hieromtrent volgens de Kerchove: « La seule chose que je puisse vous assurer c'est que je vous donne personnellement comme gage, aujourd'hui, ma vie elle même, — et vous savez que je n'ai pas envie de mourir — si jamais l'Allemagne devait réat-

(81) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 8 mei 1935.

(82) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 11 juni 1935.

taquer la Belgique, je vous donne ma parole que je me suiciderai immédiatement (83) ». Dit theatraal gebaar maakt blijkbaar bij de Kerchove en ook bij Van Zeeland indruk.

Midden juni 1935 wordt Milch door Van Zeeland voor een geheime ontmoeting te Brussel uitgenodigd. Deze uitnodiging komt, zoals blijkt uit het voorafgaande, zeker niet zomaar uit de lucht vallen. Doch er is meer ! Op 20 mei 1935 laat de Kerchove aan Van Zeeland weten dat hij meer vertrouwen heeft in Göring dan in von Ribbentrop om op dat ogenblik Hitler rechtstreeks over de Franse buitenlandse politiek in te lichten, zoals de Franse minister voor Buitenlandse Zaken aan Van Zeeland gevraagd heeft. In flagrante tegenstelling met een tiental andere rapporten van zijn hand, onder meer dit van 5 maart 1935, meent de Kerchove dat voor dit gesprek von Ribbentrop niet moet worden uitgenodigd omdat deze nog te zeer naar de politiek van het oude diplomatenkorps van het *Auswärtiges Amt* zou neigen ! Wat de Belgische regering aan de hoogste nazi-leiders mede te delen heeft mag niet gaan via het *Auswärtiges Amt* en von Ribbentrop, die te Engelsgezind is en niet hoog met Frankrijk zou oplopen, aldus de Kerchove. Blijkbaar wil André de Kerchove ten allen prijze dat precies Erhard Milch en niet von Ribbentrop aan Van Zeeland een bezoek brengt !

Op 26 juni 1935 brengt baron Hervé de Gruben in een schrijven zijn vriend de Kerchove op de hoogte van de uitnodiging van Milch door Van Zeeland. Ten overstaan van de Gruben vertolkt de Kerchove zijn tevredenheid over het feit dat Van Zeeland « (...) n'éprouve pas la peur panique dont est saisi régulièrement le Département, lorsqu'il s'agit de procéder, d'une façon pratique, à une politique d'amélioration des relations germano-belges (84) ». De Belgische gezant merkt hierbij eveneens op dat zelfs als het bezoek van Milch geen onmiddellijk politiek effect zou hebben, de woorden en gedachten die Van Zeeland met hem zal wisselen ongetwijfeld trouw aan Göring en Hitler zullen worden overgebracht. Met dit gesprek zouden, zo hoopt de Kerchove, de « donkere wolken » die over de Belgisch-Duitse betrekkingen hangen kunnen verdreven worden.

Op 2 juli 1935 laat de Kerchove aan Van Zeeland weten dat hij met Milch overeengekomen is dat deze louter ten persoonlijke titel naar België zal komen ; dat noch het Duitse gezantschap te Brussel over deze privé-reis zal worden ingelicht ; dat hij op zaterdag 6 juli in de namiddag met Milch in diens privé-vliegtuig te Evere zal aankomen, waar zij door baron de Gruben zullen worden afgehaald ; dat de Duitse gasten dan in het Brussels hotel *Métropole* onder de Kerchove's naam zullen verblijven ; en dat zij

(83) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 11 mei 1935.

(84) NSGWO, Archives de Gruben, nr. 14 ; brief, 2 juli 1935.

zich na een rustpauze naar de privé-woning van de Eerste Minister te Bosvoorde zullen begeben. Voorts plant de Kerchove die namiddag nog met de Duitse gast een bezoek aan de wereldtentoonstelling te Brussel. Die zaterdag wil hij met Milch en enkele Belgische personaliteiten uit gaan dineren en met hen incognito het *Oude Brussel* bezoeken.

Voor zondag 7 juli voorziet de Kerchove een toeristische uitstap naar Oostende: « j'avais pensé aller au Zoute, mais, à la réflexion, je me suis dit qu'il y avait, à la fois, trop peu d'attractions pour l'étranger de passage et surtout, beaucoup trop de gens connus », zo schrijft hij aan baron de Gruben (85). De Kerchove laat Van Zeeland in zijn brief van 2 juli uitdrukkelijk weten dat hij Milch met geen andere Belgische personaliteit dan met zijn neef van moederskant Maurice Lippens in contact wil brengen, behalve natuurlijk als de Eerste Minister hieromtrent andere ideeën zou hebben. In deze brief stelt hij Van Zeeland de vraag of hij ook Devèze bij de geheime ontmoeting met Milch, « (...) en réalité le vrai ministre de l'aéronautique allemande », zou moeten betrekken. Inderdaad, het is Devèze die omtrent de Duitse intenties met België dient gerustgesteld te worden.

Devèze toont zich immers sinds de ondertekening van het *Frans-Russisch Bijstandspact*, op 2 mei 1935, zeer verontrust over de Duitse interpretatie van de *Locarno-Verdragen*. In dit verband mag ook de druk van de Belgische socialistische partijen, die in de regering vertegenwoordigd zijn, om de Belgisch-Russische betrekkingen te verbeteren niet uit het oog verloren worden. Eind juli 1935 zullen deze betrekkingen aanzienlijk verbeterd worden (86). Deze wijzigende internationale toestand zou, althans in de ogen van Devèze, voor de nazi's een « aanvaardbare » reden zijn om het Rijngebied binnen te vallen. Hij pleit dan ook in die periode voor opvoering van de inspanningen om de Belgische grenzen te verdedigen (87). Of Devèze nu voor het geheim contact met Erhard Milch uitgenodigd werd, moet hier vooralsnog onbeantwoord blijven! Tenslotte benadrukt de Kerchove in zijn brief aan Van Zeeland dat hij het bezoek van Milch voor de Belgisch-Duitse relaties als zeer belangrijk aanziet.

Wat er precies gedurende dat eerste weekeinde van juli 1935 tijdens deze geheime Duits-Belgische ontmoeting besproken is, blijft tot op heden onbekend. De handgeschreven notities die in het archief van baron Hervé de Gruben hierover terug te vinden zijn, zijn zo goed als onleesbaar. Het betreft hier onder meer een notitie betreffende een *Confidence de Milch au Vieux Bruxelles à l'Exposition de 1935* waaruit naar voren komt dat

(85) Cfr. supra. *Ibid.*

(86) M.H. JASPAR, *Souvenirs sans retouche*, blz. 121-166 (Voyage au pays des Soviets). Paris, 1968.

(87) G. PROVOOST, *op. cit.*, blz. 236, dl. II. O. DE RAEYMAEKER, *België's Internationaal Beleid 1919-1939*, blz. 286. Brussel, 1950.

Van Zeeland de dreiging van de *Luftwaffe* voor de Belgische veiligheid ernstig neemt (88).

De geheime komst van Milch naar België heeft ongetwijfeld Van Zeeland toegelaten om de nazi's er op te wijzen dat de Belgische militairen over de uitbouw van de *Luftwaffe* erg verontrust zijn. Ook zal hij waarschijnlijk aangestipt hebben dat België en Duitsland in een mogelijk internationaal *Pacte Aérien* dat Frankrijk en Engeland op dat ogenblik trachten uit te dokteren, eveneens een rol zouden moeten spelen. Het contact met Milch kan misschien een hulp geweest zijn bij het tot stand komen van het memorandum *Point de Vue du Gouvernement Belge sur le Projet de Pacte Aérien*, dat de Kerchove op 25 juli 1935 aan het *Auswärtiges Amt* overhandigt (89). Tevens kan Van Zeeland van de ontmoeting met Milch gebruik hebben gemaakt om de nazi-leiders over de Belgische plaats in de internationale politiek te informeren en om op een verbetering van de Belgisch-Duitse betrekkingen aan te dringen. De snelle uitbouw van de goede Duits-Engelse betrekkingen zijn voor een aantal Belgische politici en diplomaten het voorbeeld dat met het Derde Rijk op redelijke wijze kan gepraat en onderhandeld worden. In feite beantwoordt deze visie aan een wens van de buitenlandse politiek van het Derde Rijk om met België tot goede verstandhouding te komen. Zulks is onder meer af te leiden uit de redevoering van Hitler op 21 mei 1935 waarin de buitenlandse politiek van het Derde Rijk aan bod komt. België wordt hierin maar zijdelings vermeld. De Belgische gezant te Berlijn geeft er het volgend commentaar op : « Je n'ai pu m'empêcher de sourire en voyant que notre pays n'était à l'honneur que pour rappeler des paroles favorables à la cause hitlérienne, prononcées par le chef de la 2me Internationale en qualité de ministre des Affaires Etrangères à Genève (...). Il est assez piquant, en effet, de voir Hitler invoquer l'autorité de M. Vandevelde pour étayer le droit de l'Allemagne au réarmement (90) ».

De geheime ontmoeting von Ribbentrop - Van Zeeland, 27-28 september 1935.

« (...) depuis longue date, j'estimais indispensable d'établir entre les hommes d'Etat belges et les dirigeants réels du Reich, qui n'ont rien de commun avec la Wilhelmstrasse, et ses représentants à l'Etranger (91) ».

(88) Leesbaar zijn flarden van zinnen als : « Raison de la proclamation de l'aviation. (...) on ne pouvait plus le cacher (...) accord (...) Führer », en « déclaration Göring (?) exagérée » : NSGWO, Archives de Gruben.

(89) ADAP, C, IV (dl. 1), blz. 479.

(90) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 22 mei 1935.

(91) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 5 oktober 1935. De Kerchove verklaart zulks aan de Franse gezant te Berlijn.

De verbetering van de Engels-Duitse betrekkingen sinds het kanselierschap van Adolf Hitler zijn de Belgische diplomaten niet ontgaan en zij weten maar al te goed dat zulks te danken is aan de persoonlijke inzet van Joachim von Ribbentrop (92). Reeds op 4 april 1934 worden de activiteiten van deze nazi-diplomaat door de Kerchove gezien als geheel passend in het kader van Hitlers opvattingen over diplomatie. Hitler toont zich voorstander van een nieuwe diplomatie die op persoonlijke contacten berust, wars van een ouderwets uitwisselen van nota's. In zijn buitenlandse politiek spelen de geheime diplomatieke missies van von Ribbentrop een belangrijke rol. Voor deze niet-officiële gezant blijken de deuren van de meest argwanende buitenlandse politici open te gaan omdat het officiële « (...) *hitlérianisme* est trop impopulaire dans le monde entier pour que l'action de l'émissaire direct d'Hitler puisse avoir un résultat efficace (93) ». De grote kracht van de diplomatie van von Ribbentrop ligt in het feit dat zijn optreden geheim en haast niet te controleren is, aldus de Kerchove. Pas in januari 1935 komt deze nazi-diplomaat meer in het officiële daglicht te staan. Hitler blijkt hem de rang van staatssecretaris te hebben gegeven. Voor de Kerchove is het duidelijk dat Hitler voor zijn buitenlandse politiek meer steunt op von Ribbentrop dan op de diplomaten van het *Auswärtiges Amt*, die voor het overgrote deel niet tot de NSDAP (willen) behoren. Hij laat ook meermaals in zijn rapporten aan Buitenlandse Zaken verstaan dat het Duits gezantschap te Brussel voor de buitenlandse politiek van het Derde Rijk van geen tel is (94). Kortom, de Kerchove laat aan Brussel weten op welke (informele) wijze effectief met het nazi-regime aan politiek en diplomatie dient gedaan te worden. Dat zulks te Brussel begrepen wordt, maakt het geheim bezoek van Milch duidelijk.

Op 27 september 1935 ontmoet « Sonderbeauftragter » Joachim von Ribbentrop in het geheim de Belgische Eerste Minister en minister voor

(92) Joachim von Ribbentrop (1893-1946) wordt in 1932 lid van de NSDAP, later ook van de SS. In december 1932 en januari 1934 is hij de « go-between » tussen Hitler en politici en de financiële machten in Duitsland. In januari 1934 richt hij in de Wilhelmstrasse (vlak tegenover het *Auswärtiges Amt*) te Berlijn een eigen *Dienststelle* op dat zich op een nieuwe (SS)-wijze met de buitenlandse politiek van het Derde Rijk bezig houdt. In februari 1935 bewerkstelligt von Ribbentrop het Duits-Engels vlootaccord. Hij is van augustus 1936 tot januari 1938 ambassadeur te Londen en daarna tot 1945 minister voor Buitenlandse Zaken. Over zijn zeer belangrijke rol in de internationale erkenning van het Derde Rijk: F. KUPFERMAN, « Diplomatie parallèle et guerre psychologique. Le rôle de la « Ribbentrop Dienststelle » dans les tentatives d'actions sur l'opinion française 1934-1939 », blz. 79-95 ; in *Relations Internationales*, 1975. W. MICHALKA, *Ribbentrop und die deutsche Welt-politik: 1933-1940*. München, 1980.

(93) AMBZ, *Voyages des personnalités belges...*, dossier 11 292 ; rapport 5 oktober 1935.

(94) AMBZ, *Diplomatieke Correspondentie...*, rapporten 31 januari 1933, 23 januari 1935 en 5 maart 1935.

Buitenlandse Zaken Van Zeeland te Brussel. Von Ribbentrop komt samen met de Duitse diplomaat Erich Kordt en de Kerchove per vliegtuig uit Berlijn naar Brussel. Zij worden door de secretaris-generaal van het ministerie voor Buitenlandse Zaken Fernand Vanlangenhove afgehaald en onmiddellijk naar de woning van Van Zeeland gebracht, aldus Erich Kordt in zijn gedenkschriften (95). Het gezelschap overnacht in het kasteel *Le Chenoy* te Court-Saint-Etienne (96). De Duitse pers en ook het Belgisch persagentschap *Belga* krijgen het uitdrukkelijk verbod ook maar iets over dit bezoek te publiceren. Voorts wordt het *Auswärtiges Amt* en het Duitse gezantschap te Brussel over de ontmoeting van von Ribbentrop met Van Zeeland in het ongewisse gelaten (97). Toch lekt deze ontmoeting snel in de Belgische pers uit. Nog voor zijn terugkeer naar Berlijn in de namiddag van 28 september ziet von Ribbentrop zijn bezoek aan Van Zeeland uitvoerig in de Belgische kranten besproken. Het is voor hem een erg onaangename verrassing aldus de Kerchove. Ook heel wat ambassades te Brussel, te Berlijn en te Parijs zijn danig over deze ontmoeting verrast en verontrust. De Kerchove meent evenwel dat de inval van Italië in Ethiopië de geheime ontmoeting van Ribbentrop-Van Zeeland wel zal overschaduwen (98).

Aan de Commissies van Buitenlandse Zaken van de Kamer en Senaat meldt Van Zeeland officieel op 2 oktober 1935 dat hij tijdens de opening van de wereldtentoonstelling te Brussel inderdaad talrijke buitenlandse personaliteiten ontvangen heeft, maar op louter privé-basis zo beklemtoont hij. De ontmoeting met von Ribbentrop moet in deze context gezien worden! Tijdens zijn gesprekken met von Ribbentrop is dan ook geen enkel concreet politiek probleem besproken, aldus Van Zeeland. Wel heeft hij de problematiek van Eupen-Malmédy opgeworpen, zoals deze in de Duitse pers op dat ogenblik aan bod komt. Ook heeft hij de invloed van de economische crisis op de Belgisch-Duitse relaties naar voren geschoven: « (...) que les difficultés économiques résurgissaient fâcheuse-

(95) De diplomaat Erich Kordt (1903o) wordt in het begin van de jaren dertig als gezantschapsraad aan de *Dienststelle Ribbentrop* verbonden. Tijdens de II WO is hij gezant in het Verre Oosten. Samen met zijn broer Theodor Kordt (1893-19 ?), die in 1938 en 1939 aan de Duitse ambassade te Londen verbonden is, behoort Erich in het Derde Rijk tot het Duits « verzet » tegen het nazi-regime. Zij staan in verbinding met onder andere Ludwig Beck (1880-1944) en Hans Ooster (1888-1945). Sinds 1947 is Erich respectievelijk docent en professor geschiedenis te München en te Keulen. E. KORDT, *Nicht aus den Akten*, blz. 120. Stuttgart, 1950.

(96) NSGWO, Archives de Gruben, nr. 16 : « Notes prises par de Kerchove lors de la rencontre Ribbentrop-Van Zeeland au Château du Chenoy à Court-Saint-Etienne, septembre 1935 ».

(97) ADAP, C, IV (dl. 1), blz. 695 (noot 3) bij het document *Botschaftsrat Fürst von Bismarck (London) an das Auswärtiges Amt, 7 Oktober 1935*.

(98) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 5 oktober 1935.

ment sur les relations entre les deux pays (99) ». Wat er nu eigenlijk tussen von Ribbentrop en Van Zeeland besproken is, raakte tot de dag van vandaag nog niet bekend. Beiden hebben immers enkele malen de gelegenheid gehad om elkaar onder vier ogen te kunnen spreken. Uit de archieven van de Gruben blijkt wel dat Van Zeeland tijdens de besprekingen met von Ribbentrop notities heeft genomen die de basis hebben gevormd van een na de ontmoeting gedicteerd verslag (100). Dit verslag is tot op vandaag nog niet geraadpleegd kunnen worden. Voorts heeft Van Zeeland zijn ontmoeting met von Ribbentrop uitvoerig met de Kerchove besproken. Deze laatste wordt zo onderricht over hetgeen hij aan de Engelse en Franse ambassadeur te Berlijn aangaande deze ontmoeting moet laten weten (101).

Van wat er zoal tussen Hitlers reizende ambassadeur en de Belgische Eerste Minister kan besproken zijn, krijgt men enig idee als men de *aide-mémoire* van de Kerchove aan Van Zeeland naleest, hoewel Van Zeeland er zich bij baron de Gruben over beklagt weinig aan dit document te hebben gehad. De ontmoeting tussen beide politici te Brussel blijkt degelijk voorbereid. Hiertoe heeft de Kerchove vooraf een uitvoerig gesprek met von Ribbentrop en op basis hiervan heeft hij met behulp van de Gruben zijn *aide-mémoire*, met de mogelijke discussiepunten, voor Van Zeeland opgesteld. Ook wordt in deze nota uitvoerig de levensloop van von Ribbentrop geschetst. Tevens vermeldt de Kerchove uitdrukkelijk welke de consequenties zullen zijn van het optreden van deze speciale nazi-diplomaat. Deze komt immers als « officieuze » vertegenwoordiger van de Duitse buitenlandse politiek en zijn optreden heeft altijd al wrijvingen veroorzaakt met de officiële Duitse vertegenwoordigers in het buitenland, zoals het *Auswärtiges Amt* en de gezantschappen en ambassades. Von Ribbentrop heeft de formalistisch-traditionele diplomatie de rug toegekeerd, aldus de Kerchove : « Ribbentrop, par contre est plus dégagé de préjugés, moins astreint aux chemins battus et plus enclin aux innovations hardies (102) ». Dit is precies het tegengestelde van hetgeen de Kerchove bij de voorbereiding van het bezoek van Erhard Milch, begin juli 1935, aan Brussel heeft laten weten.

(99) AMBZ, Voyages des personnalités belges..., dossier 11 292 ; rapport « Officiële versie van het bezoek van von Ribbentrop aan Van Zeeland op 27 september 1935 aan de Commissies van Buitenlandse Zaken voor Kamer en Senaat, dd. 2 oktober 1935 ».

(100) NSGWO, Archives de Gruben, nr. 16.

(101) AMBZ, Diplomatieke correspondentie..., rapport 5 oktober 1935.

(102) AMBZ, Voyages des personnalités belges..., dossier 11 292 ; « *Aide-mémoire* pour le premier ministre fait par le Comte André de Kerchove pour la visite de M. von Ribbentrop à Bruxelles, le 27 septembre 1935.

Volgens de Belgische gezant te Berlijn aan Van Zeeland zal von Ribbentrop onder meer kunnen spreken over een bilateraal non-agressiepact in de stijl van het Duits-Poolse pact van 23 januari 1935. Doch de Kerchove laat Van Zeeland weten dat zulk een pact voor België van geen belang zal zijn en dat België met de bestaande internationale verdragen voldoende garanties voor zijn veiligheid bezit.

Aan de hand van Hitlers rede van 21 mei 1935, waarin over de Duitse buitenlandse politiek is gesproken, analyseert de Kerchove in zijn *aide-mémoire* aan Van Zeeland de houding van Duitsland tegenover België. Inzake Eupen-Malmédy stelt hij dat België uiteindelijk territoriale toegevingen dient te doen aan Duitsland, doch hier mag zeker niet over gesproken worden. Wat de Duitsers zeker naar boven zullen halen is het Frans-Belgisch militair akkoord dat in 1920 gesloten is. « Nous avons eu beau leur dire que l'accord militaire de 1920 enregistré à Genève n'avait jamais été soumis au Parlement et à la signature royale, que les accords de Locarno avaient virtuellement mis fin à son existence et, qu'en réalité l'accord militaire franco-belge ne visait que des contacts entre états-majors. Méfiants de nature Hitler et Ribbentrop sont convaincus que cet accord officiel, confirmé à Locarno, cache des clauses d'alliance secrète avec la France », aldus de Kerchove (103). Opmerkelijk is de mededeling van Kordt dat op 28 september 1935, « (...) Ribbentrop mir den Entwurf zeigte einer *deutschen Erklärung über Eupen und Malmédy*, die ihm von Grafen Kerchove am späten Abend übergeben worden war. Er enthielt auch eine Versicherung der Belgischen Regierung, dass sie lediglich durch den Locarnovertrag und keinerlei sonstige Allianzen gebunden sei (...). Ribbentrop schien enttäuscht dass in Kerchoves Entwurf von einer Rückführung Belgiens zur Neutralität keine Rede war (104) ». Von Ribbentrop heeft immers geprobeerd om tijdens zijn bezoek België uit de handen van Engeland en Frankrijk te halen, aldus nog Kordt.

Andere in de *aide-mémoire* aangehaalde wrijvingspunten, die tijdens het gesprek met von Ribbentrop naar voren kunnen gekomen zijn, zijn de oorlogsmisdaden die de Duitsers in de Eerste Wereldoorlog in België hebben begaan, de Vlaamse kwestie — in dit verband moet Van Zeeland de garantie trachten te verkrijgen, dat Duitsland zich niet met de taalproblemen van België zal bemoeien — en de Duits-nationale acties in Eupen-Malmédy. Op economisch vlak, zo meent de Kerchove in zijn *aide-mémoire*, is het aannemelijk dat von Ribbentrop zal aandringen op de vlotte toegankelijkheid voor Duitsland tot de zeldzame metalen uit Kongo, zoals koper, en tot de plantaardige oliën. Alles wijst er evenwel

(103) Cfr. *supra*. *Ibidem*.

(104) E. KORDT, *op. cit.*, blz. 122.

op dat niet alleen de Duitsers maar ook de Belgen op hechtere economische banden en contacten hebben aangedrongen. In een rapport van het *Auswärtiges Amt* over het afscheidsbezoek van de Kerchove aan Hitler op 25 oktober 1935 kan men immers lezen dat de Kerchove de hoop uitdrukt dat de Belgisch-Duitse economische betrekkingen zullen verbeteren. Hij verwijst hier naar Van Zeeland, die op 27 september 1935 aan von Ribbentrop verzekerd heeft dat « (...) Belgien lebhaft eine Entwicklung der wirtschaftliche Beziehungen zu Deutschland wünsche. Das sei auch der übereinstimmende Wunsch der politischen und wirtschaftlichen Kreise Belgiens (105) ». Erich Kordt schrijft in zijn gedenkschriften dat er in het kasteel *Le Chenoy* niet alleen met politici gepraat is. Zo hebben Kordt en von Ribbentrop kennis kunnen maken met enkele prominente Belgische zakenmannen en grootindustriëlen. Hier wordt met name bedoeld op de grootindustriële baron Pol Boël, de eigenaar van het kasteel *Le Chenoy* én schoonbroer van de Kerchove. Het gaat hier om het hoofd van één van de invloedrijkste en economisch machtigste families in België.

Voor de Kerchove staat het ook vast dat von Ribbentrop een hevig voorstander is van het herstel van het Duitse koloniale imperium van vóór 1914. Het zou, aldus nog altijd de Kerchove in zijn *aide-mémoire*, opportuun zijn aan von Ribbentrop te verklaren dat België niet de bedoeling heeft de Duitse oud-koloniën Burundi en Ruanda met de Kongo-kolonie samen te smelten en zo de handen op een deel van het voormalig Duits koloniaal rijk te leggen. Het zal volgens de Kerchove bij Duitsland zeker erg positief overkomen wanneer België verklaart dat het voorstander is van de teruggave van de voormalige Duitse koloniën, die sinds 1918 door andere landen beheerd worden. Kordt herinnert zich dat von Ribbentrop de door Van Zeeland aangehaalde koloniale problematiek helemaal niet in het gesprek betreft: « Ribbentrop hatte (...) augenscheinlich keine Instruktionen zur Kolonialfrage von Hitler erhalten (106) ».

Tenslotte meent de Kerchove in zijn *aide-mémoire* dat de wijziging van het niveau van de diplomatieke betrekkingen tussen België en Duitsland, van gezantschap tot ambassade, eveneens ter sprake gebracht zou kunnen worden, « (...) l'avis de Ribbentrop ayant plus de poids aux yeux d'Hitler que celui de la Wilhelmstrasse (...) (107) ». De Belgische gezant te Berlijn hecht groot belang aan de uitspraken van von Ribbentrop en zij moeten volgens hem dan ook grondig gewikt en gewogen worden. Tijdens het voorbereidend gesprek met von Ribbentrop wordt de Belgische

(105) ADAP, C, IV (dl. 2), blz. 763.

(106) E. KORDT, *op. cit.*, blz. 120.

(107) AMBZ, Voyages des personnalités belges..., dossier 11 292; « *Aide-mémoire...* ».

gezant ook zeer getroffen door de mededeling van von Ribbentrop dat de Duitse leiders de *Locarno-Verdragen* als waardeloos beschouwen indien België geen neutrale koers blijft volgen en het niet verklaart zich enkel aan de zijde van de aangevallene op te stellen. Als België zich dus niet openlijk tot de neutraliteit bekent en het bij een zwijgen houdt, dan betekent zulks voor Duitsland dat België zich met Frankrijk verbonden heeft, zo verneemt de Kerchove van von Ribbentrop.

Het bezoek van von Ribbentrop aan Van Zeeland op 27 september 1935 wordt althans volgens het Duitse gezantschap te Brussel in Belgische politieke kringen vooral gezien in het kader van de Duitse toenaderingsdrang, waarbij andere hete hangijzers van de Duitse buitenlandse politiek zoals de kwestie Eupen-Malmédy op de achtergrond blijven: « Bemerkungen dieser Art sind mir nicht nur im Aussenministerium gemacht worden, sondern auch von dem angesehenen Belgischen Schriftsteller Pierre Daye, der bei der Vorbereitung des Besuches mitgewirkt zu haben vorgibt (108) ». — Vernoemde Pierre Daye is in de periode 1936-1937 de leider van de rexistische parlamentsfractie. Daye wordt als eerste rexist in september 1936 door Hitler en von Ribbentrop te Berlijn ontvangen. Eind oktober 1936 behoort Daye tot de indieners van een motie in de Senaat, waarin de regering beschuldigd wordt het Belgisch Frans militair akkoord niet te hebben opgezegd, zoals Leopold III in zijn rede van 14 oktober 1936 gedaan heeft. —

De ontmoeting van Ribbentrop-Van Zeeland heeft volgens de Kerchove voor België voordeel opgeleverd in de Belgisch-Franse betrekkingen. Aan de Franse ambassadeur te Berlijn laat hij uitschijnen dat de betrekkingen tussen België en Duitsland aanzienlijk verbeteren in tegenstelling tot die tussen België en Frankrijk. Hierbij maakt de Kerchove van de gelegenheid gebruik om enkele wrijvingspunten tussen België en Frankrijk inzake handelsverdragen naar voren te schuiven. In een triomfantelijke mededeling op 5 oktober 1935 vanuit Berlijn aan het Belgisch ministerie voor Buitenlandse Zaken meldt de Belgische gezant dat de Franse ambassadeur zich gehaast heeft om aan hem te verzekeren dat « (...) il n'existe aucune mauvaise volonté contre la Belgique ».

Op 5 oktober verlaat de Kerchove officieel het Belgisch gezantschap te Berlijn. Heeft dit iets te maken met het gesprek tussen von Ribbentrop en Van Zeeland op 27 september 1935? Zijn de meningen van de liberaal de Kerchove te zeer afwijkend van deze van de katholiek Van Zeeland,

(108) De schrijver, journalist en politicus Pierre Daye (1882-1960) is van 1919 tot 1921 als volksvertegenwoordiger te Brussel. In 1934 wordt hij adviseur van de bijzondere ambassade te Iran. Tussen 1936 en 1939 is hij één van de leidende rexistische parlamentsleden en lid van de Commissies voor Buitenlandse Zaken en voor Koloniën. Hij is een fervent voorstander van een neutraal België.

hetgeen in de Kerchoves rapport van 5 oktober vaag aanvoelbaar is met de woorden « (...) il se peut que ma manière de voir ne concorde pas avec vos conversations directes » ? Of wordt de Kerchove juist voor zijn verdiensten als gezant te Berlijn op 7 oktober 1935 met de ambassadeurspost te Parijs beloond ? Het is evenwel waarschijnlijk dat deze benoeming als een toeval gezien moet worden. Eind juni 1935 schrijft André de Kerchove immers hevig verontrust een brief naar baron de Gruben om aan deze te vragen of er waarheid schuilt in de geruchten dat de negenenzestigjarige baron Edmond de Gaiffier d'Hestroy met persoonlijke intriges zijn ambassadeurspost te Parijs tot mei 1936 wil verlengd zien. De Kerchove meent dat hij als hardwerkend en verdienstelijk diplomaat recht heeft op de ambassadeurspost te Parijs. Hij wil dit zo vlug mogelijk weten want enkele dagen later zal hij Van Zeeland ontmoeten, die dan zeker niet zal nalaten hem « cette fâcheuse nouvelle » bekend te maken. Dit terwijl heel Berlijn reeds de mond vol heeft over zijn komend vertrek naar de ambassadeurspost te Parijs ! Cynisch merkt de Kerchove in zijn brief aan de Gruben van 29 juni 1935 op : « Vous voyez d'ici ma tête, et je ne saurai où me mettre lorsque je serai obligé de déclarer que Bruxelles ne songe plus à faire de la politique diplomatique, mais se borne à s'occuper de veiller au bien être d'un hospice de vieillards (109) ». Hij heeft wel « geluk », want op dat ogenblik blijkt baron Edmond de Gaiffier al enkele dagen overleden te zijn en is de ambassadeurspost te Parijs vrij. Dit betekende evenwel niet dat deze functie automatisch aan de Kerchove toekomt. « Van Zeeland offrit le poste à Van Zuylen, adjoint du directeur général de la politique. (...) Il réserva sa réponse. Sur ces entrefaites, le comte Lippens, président du Senat, demande instamment à Van Zeeland de désigner son cousin, le comte André de Kerchove de Denterghem (...). C'est ainsi que je vis un jour Van Zuylen, furieux entrer dans mon bureau. Le ministre venait de lui apprendre qu'il avait proposé au Roi la nomination de Kerchove », aldus Vanlangenhove (110).

Achteraf is gebleken dat de Belgische Eerste Minister Paul Van Zeeland onder de naam Guillaume de la Houssière van 1 tot 3 november 1935 in Duitsland verbleven heeft. Aan de Duitse gezantschapsraad geeft hij als motief voor deze reis het bezoek aan zijn broer in het sanatorium van een zekere dokter Lahmann te Weissen-Hirsch bij Dresden. Ook dit bezoek wordt in de strengste geheimhouding afgelegd. In die maand

(109) NSGWO, Archives de Gruben, nr. 14, brief 29 juni 1935.

Baron Edmond de Gaiffier d'Hestroy (1866-1935) is tussen 1919 en 1935 ambassadeur te Parijs. Hij overlijdt op 20 juni 1935.

(110) F. VANLANGENHOVE, *op. cit.*, blz. 161. J.C. RICQUIER, « Souvenirs d'un Secrétaire général des Affaires étrangères : Fernand Vanlangenhove », blz. 11 ; in *Revue Générale*. Brussel, mei 1981.

probeert ook een andere Belgische personaliteit, de voorzitter van de Belgische Nationale Bank Louis Franck via het *Auswärtiges Amt* een bezoek aan Duitsland te brengen. Franck wil zelfs door de Führer ontvangen worden. Doch zijn poging blijft dat jaar zonder resultaat (111).

De weg van gezantschap tot ambassade te Brussel en te Berlijn.

Ook in de weg tot de volledige normalisering van de diplomatieke betrekkingen tussen België en Duitsland heeft André de Kerchove een zekere rol gespeeld. In 1932 brengt hij de instructies van koning Albert ten uitvoer, die inhouden dat Duitsland op gelijke voet met Frankrijk en Engeland behandeld moet worden. Hij stoot daarbij wel voortdurend op Rijkspresident von Hindenburg en het *Auswärtiges Amt*. Zij wimpelen zijn toenaderingspogingen af met het argument dat wegens de lopende herstelbetalingen aan België het financieel niet mogelijk is een ambassade te Brussel op te richten. Tevens zien de Duitsers in 1932 de mogelijke oprichting van een ambassade te Brussel in een breder internationaal perspectief. Aan de Kerchove wordt gezegd dat als de Duitsers een ambassade te Brussel openen dit ook te Warschau moet gebeuren. En dit laatste is niet mogelijk, beweren de Duitsers (112).

Tijdens de ontmoeting tussen von Ribbentrop en Van Zeeland op 27 september 1935 is er eveneens over de verheffing van het gezantschap te Brussel en te Berlijn tot de rang van ambassade gesproken. Dit valt af te leiden uit het feit dat het een discussiepunt vormt in de *aide-mémoire* door de Kerchove voor Van Zeeland opgesteld; bovendien wordt enkele dagen later dit bericht door de Berlijnse correspondent van de *Daily Telegraph* de wereld ingestuurd. Tenslotte blijkt zulks ook uit het gesprek dat Van Zeeland met de Duitse gezantschapsraad op 10 januari 1936 heeft. Van Zeeland vertelt deze « (...) dass ihm diese Anregung (de mogelijkheid van verheffing van het Duits gezantschap te Brussel en het Belgisch gezantschap te Berlijn tot de rang van ambassade, n.v.d.a.) von zwei deutschen Persönlichkeiten (waarmee von Ribbentrop en Mich kunnen bedoeld zijn, n.v.d.a.) im amtlicher Stellung, allerdings in privater und unverbindlicher Form gemacht worden sei (113) ». Voordien heeft de Duitse gezantschap van het *Auswärtiges Amt* laten weten dat « (...) für den deutschen Annäherungswillen auch die Tatsache angeführt worden ist, dass nach Pressemeldungen bei dem Gespräch zwischen Herrn van Zeeland

(111) Politisches Archiv Bonn, Auswärtiges Amt-Brüssel: Deutsche Gesandtschaft Brüssel an AA Berlin, 30 Oktober 1935.

(112) AMBZ, Relations Politiques: Allemagne 1935-1938. Erection de la Légation du roi au rang d'Ambassade, dossier 11 291; rapport 27 december 1935.

(113) ADAP, C, IV (dl. 2), blz. 971.

und Herrn von Ribbentrop und nach mir aus verschiedenen anderen Quellen vorliegenden Nachrichten auch in Berlin in den letzten Monaten mehrfach davon gesprochen worden ist, die deutsche Gesandtschaft in Brüssel und die belgische Gesandtschaft in Berlin zum Range von Botschaften zu Erheben (114) ».

Uit de rapporten van de Duitse gezantschapsraad te Brussel blijkt dat de mogelijke vraag van Duitsland tot normalisering van de betrekkingen op dat ogenblik zeker niet ongelegen komt. België zou dan ook in een aantal andere landen, zoals Rusland, Polen en Nederland, haar gezantschappen tot ambassades kunnen verheffen. De gezantschapsraad drukt er in zijn rapport aan het *Auswärtiges Amt* ook op dat de secretaris-generaal van Buitenlandse Zaken, Fernand Vanlangenhove in de loop van november-december 1935 hem te Brussel gezegd heeft dat de Belgische regering bij de oprichting van ambassades in om het even welk land tot dan toe het initiatief steeds aan de andere buitenlandse regering overgelaten heeft. Vanlangenhove wil, volgens de gezantschapsraad, dat de Duitsers niet met semi-officiële en privé-initiatieven, zoals het bezoek van von Ribbentrop aan Van Zeeland, maar met concrete officiële voorstellen omtrent de Belgisch-Duitse relaties naar buiten dienen te treden: (...) zumal sie rein äusserlich die Besserung der deutsch-belgischen Beziehungen der öffentlichen Meinung der Welt in harmloser Form vor Augen führen würde (...) (115) ». De gezantschapsraad laat in dit verband eveneens weten aan het *Auswärtiges Amt* dat Vanlangenhove zinspeelt op het feit dat de publieke opinie en de speciale situatie van België in de buitenlandse politiek het afsluiten van een niet-aanvalspact met Duitsland onmogelijk maken. Zelfs met « (...) der Betonung freundschaftlicher Beziehungen zu Deutschland » moet nog voorzichtig worden omgesprongen, zo meent Vanlangenhove volgens de Duitse gezantschapsraad te Brussel in zijn rapport van 11 januari 1936 aan het *Auswärtiges Amt*.

De aard en de mate van de vriendschappelijke relaties tussen België en Duitsland worden door de Duitse gezantschapsraad in zijn rapport van 28 december 1935 toegelicht. Hij merkt op dat de Belgische publieke opinie de verbetering in de Duitse pers kan vernemen. Soms worden die door de Belgische pers overgenomen. Maar verder is er amper in de Belgische pers een stellingname inzake de Belgisch-Duitse betrekkingen terug te vinden: « Auch die Leiter der belgischen Politik haben sich in dieser Beziehung der Öffentlichkeit gegenüber der grössten Zurückhaltung befleissigt (...) ». Volgens de gezantschapsraad benadert de Belgische minister voor Buitenlandse Zaken de Duits-Belgische betrekkingen vanuit

(114) ADAP, C, IV (dl. 2), blz. 922.

(115) ADAP, C, IV (dl. 2), blz. 921.

twee gezichtshoeken. Enerzijds is er het Duitse gevaar, maar anderzijds zijn er de economische betrekkingen: « Zugegeben ist, dass belgische führende Persönlichkeiten und auch Vertreter der Industrie, der Banken und des Handels in privaten Gesprächen im Ausdruck ihrer Befriedigung über die Besserung der Beziehungen manchmal sehr weit gehen (116) ». Nog op 24 oktober 1935 heeft de Kerchove, bij zijn afscheid als gezant te Berlijn, het *Auswärtiges Amt* laten weten dat de Belgische Eerste Minister Van Zeeland hem meermaals duidelijk gemaakt heeft dat deze bereid zou zijn om met Duitsland nog diepgaander economische betrekkingen aan te knopen (117). Het is dus begrijpelijk dat de Duitse gezantschapsraad te Brussel op 11 april 1936 in zijn rapport aan Berlijn schrijft dat « (...) auf belgischer Seite die Beziehungen zu Deutschland stark unter wirtschaftlichen Gesichtspunkten betrachtet und mit der Furcht von einer Wiederholung des Angriffs von 1914 verknüpft werden (118) ». Hij meldt eveneens in dit rapport dat de Belgisch-Duitse betrekkingen door Leopold III van nabij gevolgd worden en dat de koning de politiek van Van Zeeland ondersteunt: « In diesem Zusammenhang ist bedeutsam, dass König Leopold III, wie ich aus guter Quelle höre (...) sich sehr energisch für Vermeidung jeglicher Störung der Deutsch-Belgischen Beziehungen ausgesprochen haben soll ».

Precies de drang die zowel bij koning Albert als bij koning Leopold III en een deel van de Belgische politici leeft, om zich uit de afhankelijkheidspositie ten overstaan van Frankrijk en Engeland los te maken, blijkt gelijklopend te zijn met de doelstellingen van Duitse buitenlandse politiek ten overstaan van België: « In der belgischen Politik machen sich (...) seit Jahren Bestrebungen geltend sich aus jeder Abhängigkeit von Grossmächteinflüssen zu befreien. Hierin trifft sich die belgischen Politik mit unserem politischen Ziel Belgien aus der Verstrickung in die englisch-französische Freundschaft herauszulösen (119) ».

Op 6 maart 1936 bezet Duitsland het Rijnland. Dit is zonder meer een openlijke schending van de *Locarno-Verdragen* en het *Verdrag van Versailles*; het betekent een grondige wijziging van de internationale politieke positie van België. De Belgische politici bemerken immers dat de grootmachten Engeland en Frankrijk met de *Locarno-Verdragen* en de resoluties van de *Volkenbond* geen orde op zaken hebben kunnen stellen. In juli 1936 formuleert de regering-Van Zeeland een nieuwe Belgische onafhankelijkheidspolitiek. Enkele maanden later wordt deze nog meer verdui-

(116) ADAP, C, IV (dl. 2), blz. 921-922.

(117) Politisches Archiv Bonn, Auswärtiges Amt-Brüssel..., 24 Oktober 1935.

(118) ADAP, C, IV (dl. 2), blz. 972.

(119) ADAP, C, IV (dl. 2), blz. 973. Leopold III heeft waarschijnlijk von Ribbentrop ontmoet en gesproken in Buckingham Palace op 27 januari 1936: R. CAPELLE, *Dix-huit ans auprès du Roi Léopold*, blz. 76. Parijs, 1972.

dijkt in de historische rede van koning Leopold III op 14 oktober waarbij de Belgische buitenlandse politiek van ongebondenheid en onafhankelijkheid wordt. Deze nieuwe koers in de Belgische politiek wordt op 28 oktober 1936 in de Kamer goedgekeurd.

De relaties met Duitsland verbeteren aanzienlijk. Talrijke Belgische personaliteiten betuigen openlijk hun sympathie voor Duitsland. De economische banden worden steeds hechter. Op 26 januari 1938 stelt Paul Van Zeeland in de hoedanigheid van expert voor internationale handel te Berlijn een uitvoerig rapport voor over de mogelijkheid van een algehele opheffing van de internationale handelsbeperkingen (120). Tenslotte maakt de Belgische gezant te Berlijn burggraaf Jacques Davignon aan de nazi-leiders bekend dat België het statuut van gezantschap te Berlijn in ambassade wenst veranderd te zien: « Un état de choses répondant à une réalité », schrijft hij al op 8 juli 1938 (121). De Duitsers laten hem evenwel weten dat zij pas na de Rijkspartijdagen te Neurenberg (15 september 1938) al dan niet positief op deze vraag zullen antwoorden. Op 29 september 1938 worden de Belgisch-Duitse betrekkingen door de verheffing van hun beider gezantschappen tot ambassade in feite genormaliseerd.

Nabeschouwing.

Zonder meer kunnen we stellen dat de Belgische diplomaten in Duitsland voortreffelijk over het nazi-regime tijdens de jaren 1933-1935 ingelicht waren. Zij analyseerden dit regime als inherent misdadig en onmenselijk dictatoriaal. Dit lieten ze onverbloemd weten aan de Belgische politici die voor het buitenlands beleid verantwoordelijk waren. Belgische diplomaten in Nazi-Duitsland bemerkten vanaf het eerste ogenblik het begin van de herbewapening, expansiedrang en de oorlogspolitiek van het Derde Rijk. Zij wezen er voortdurend op dat deze elementen uit tactische overwegingen door de nazi-leiders voor het buitenland op geraffineerde wijze verborgen werden gehouden. Het waren immers flagrante schendingen van alle veiligheidsakkoorden, die de grootmachten na de Eerste Wereldoorlog hadden afgesloten. Door de Belgische diplomaten was het overduidelijk dat de nazi-leiders eerst de binnenlandse oppositie wilden uitschakelen en dat zij het Duitse volk totaal en totalitair in hun greep wilden krijgen.

(120) Paul Van Zeeland. *Bericht über die Möglichkeit eines allgemeinen Abbaus der Handelshemmnisse vom 26 Januar 1938*, Berlijn, 1938.

(121) AMBZ, Relations Politiques..., dossier 11 291 ; rapport 8 juli 1938.

Voornoemde gebeurtenissen in Nazi-Duitsland werden niet alleen door Belgische diplomaten opgemerkt. Amerikanen stelden hetzelfde vast en de ervaren Britse diplomaat H. Rumbold waarschuwde in die jaren zijn regering te Londen voor Hitler. Hij had *Mein Kampf* gelezen en hield voortdurend in zijn analyses vol dat de Britse politici met dit geschrift van Hitler rekening dienden te houden (122). In België was men met de herinnering aan de Duitse inval in 1914, ongetwijfeld meer dan elders, uiterst gevoelig voor wat er in Duitsland op militair vlak (niet zozeer op menselijk vlak) gebeurde. Het was voor hen dan ook een diepe teleurstelling te moeten constateren dat de grootmachten Frankrijk en Engeland, die zich voor de Belgische veiligheid garant hadden gesteld, vanaf 1933 het Derde Rijk alle veiligheidsverdragen met de voeten lieten treden. Zo bleken Belgische politici en zeker de koning — die om diverse redenen minder rekening hield met de Franse evaluatie van de situatie in nazi-Duitsland — vooral oog te hebben voor de wijze waarop Engeland de ontwikkelingen in het Derde Rijk beoordeelde en hierop reageerde. Uit Engeland waar tot 1938/1939 de « Appeasement-politiek » gehuldigd werd, kwamen eerder positieve reacties op de nieuwe politieke koers in het Derde Rijk, hetgeen zich in het *Engels-Duits Vloot-akkoord* van februari 1935 concretiseerde. In dit verband dient zeker vermeld te worden dat precies in die periode en feitelijk tijdens de hele jaren dertig de Engelse inlichtingsdiensten in het Derde Rijk ondermaats werk leverden (123). Ondertussen kwam de Engelse historicus Brian Bond tot de vaststelling dat de meeste van de hoogste Britse militairen in de jaren dertig gewoonweg onbekwaam bleken om de militaire gebeurtenissen in nazi-Duitsland te beoordelen. Zij hadden, zoals overigens ook de Franse legerleiding, niet ten volle het belang van de snelle motorisering van het Duitse land- en luchtleger bemerkt (124).

Hoewel Belgische politici zeer goed het gevaar van het sterk bewapende Derde Rijk aanvoelden, versterkten zij hiermee toch aanzienlijk de economische relaties. Deze ontwikkelden zich zo goed dat de Belgische economie bijna een onmisbare schakel in de economie van het Derde Rijk werd. België leverde de Duitse industrie immers cruciale grondstoffen uit de Kongo-kolonie en vanuit heel de wereld, via de wereldhaven Antwerpen. Een bloeiende economie met een goed draaiende industrie was, ondanks het dreigende gevaar van een oorlog met Duitsland, voor

(122) *Peace and War, US, Foreign Policy 1931-1941*, blz. 191-214, Washington, 1943. *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, 2de Serie, blz. 547-550. Londen, 1949.

(123) W. WARK, « British Intelligence on the German Air Force and Aircraft Industry 1933-1939 », blz. 629 ; in *The Historical Journal*. Londen, 1982.

(124) B. BOND, *British Military Policy between the Two World Wars*. Oxford, 1980.

een groot aantal belangrijke en minder belangrijke Belgen blijkbaar niet te versmaden. Wel is gebleken dat België door de uitbouw van deze belangrijke handelsbetrekkingen bijna aan een bezetting in 1940-1945 ontsnapt is (125). In feite wordt hiermee één van de conclusies van de Amerikaanse historicus John Gillingham bevestigd dat de koning, de bankiers en de grootindustriëlen in België al tot samenwerking met het Derde Rijk besloten hadden nog vóór de eigenlijke bezetting een aanvang nam. Ze deden dit met het doel de belangen van België en haar industriële infrastructuur te beschermen. Tevens is duidelijk, zoals Gillingham eveneens constateerde, dat bij deze planning helemaal niet werd stil gestaan bij het karakter van het nazisme en op welke wijze de nazi's hun land onder controle hielden (126).

Met de studie van de relaties tussen België en Duitsland tussen 1933 en 1935 wordt zichtbaar op welke wijze in die periode door Hitler buitenlandse politiek bedreven werd. Het was een politiek die de buitenlandse politici en diplomaten éénvoudig overrompelde (127). Het valt op dat het in 1933 de nazi-leiders waren die de Belgen indirect en on-officieel om het herstel van de goede relaties vroegen. Het officiële standpunt van het Derde Rijk daarentegen hield in dat er pas goede relaties met België tot stand konden komen als België aan Duitsland een aantal toegevingen zou doen, vooral met betrekking tot Eupen-Malmédy. De Belgische gezant te Berlijn André de Kerchove de Denterghem bleek in 1933 nog zeer argwanend tegenover de Duitse buitenlandse politiek te staan. Deze argwaan werd voor een groot gedeelte weggenomen door het voortdurend aandringen van de nazi-leiders, via niet-publieke verklaringen, op de normalisering van de Duits-Belgische relaties. Al in mei 1934 toonden de Belgen zich van hun kant, met de missie Holvoet, bereid om met het Derde Rijk in dialoog te treden. Vanaf dat moment zochten Belgische diplomaten en politici inderdaad contact met de nazi-leiders. Hierdoor hebben ze zeer duidelijk getoond dat ze ondanks de Belgische publieke opinie bereid waren om samen met het Derde Rijk politiek te bedrijven en tot compromissen te komen. Het feit dat Hitler al vóór 1936 Belgische top-politici en zakenmensen zoals een Maurice Lippens, een Pol Boël en een Paul Van Zeeland in zijn buitenlandse politiek kon betrekken, was voor hem al een overwinning op zich. Deze Duitse buitenlandse politiek bleek al in 1936 erg succesrijk, want toen riep België openlijk zijn neutraliteit uit, waarmee dan één van de hoofddoelen van de Duitse buitenlandse politiek bereikt werd.

(125) D. MARTIN, « De Duitse Vijfde Kolonne in België 1936-1940 », blz. 104.

(126) J. GILLINGHAM, *Geld maken in Oorlogstijd*, blz. 30. Leuven, 1979.

(127) G. WEINENBERG, *The Foreign Policy of Hitler's Germany. Diplomatic Revolution in Europe, 1933-1936*. Chicago, 1970.

Tenslotte is in de studie van de Belgisch-Duitse politieke interactie en de rol hierin van groepen uit de officiële en traditionele milieus tijdens de periode 1933-1935 gebleken dat de gedachte dat zij met een immoreel politiek regime van een land in contact stonden, waarschijnlijk geen fundamentele rol in het tot stand komen van de Belgische buitenlandse politiek heeft gespeeld. Wel hebben de anti-Duitse gevoelens van de publieke opinie ervoor gezorgd dat deze Belgische buitenlandse politiek slechts op geheime wijze (én zelfs via misleiding van parlement en de pers) heeft kunnen plaats vinden en daardoor vóór 1936 maar op een beperkte wijze gevoerd kon worden.

Summary : Diplomacy and « Realpolitik » : Aspects of the Belgian political and diplomatic relations with the Third Reich, 1933-1935.

Although Belgian diplomats analysed the nazi-regime from the very first moment as intrinsically criminal, inhuman, dictatorial and revenge seeking, they showed the nazis in 1934-1935 that dialogue was possible.

The nazi-diplomacy, with secrecy as a keystone, permitted some of the most important Belgian politicians and businessmen to meet the nazi-leaders without being disapproved by public opinion or even parliament. This resulted in a « practical » way to improve political and above all economical relations between Belgium and nazi-Germany. It can be seen as a Belgian answer to the inability of France and Great-Britain to force the Third Reich to respect the international security-treaties which were to guarantee the sovereignty of Belgium.

